

SZOCIOLÓGIA

Előadásvázlatok, jegyzetek

(Összeállította: Szász Antónia)

Tudnivalók:

Az előadások alapján készült jegyzet a kurzus tematikáját követi. Rámutat az egyes témakörök lényegi elemeire, és kiegészíti, elmélyíti a kötelező tankönyv anyagát, segíti a megértést. A jobb áttekinthetőség végett a kitekintések, példák színes keretbe foglalva különülnek el a főszövegtől.

A tankönyv maga is vázlatos, így az önálló tanuláshoz ajánlott Andorka Rudolf „*Bevezetés a szociológiába*” című könyvének forgatása is.

A Tantárgyi útmutatóban és a jegyzetben további ajánlott irodalmak találhatók.

Tematika:

1. A szociológia kialakulása és főbb irányzatai
2. Kultúra és szocializáció
3. A társadalmi csoport, személyközi és csoportviszonyok
4. Konformitás és deviancia
5. Társadalomszerkezet és rétegződés
6. Társadalmi mobilitás
7. Házasság és család
8. Gazdaság és szervezet (bevezetés a gazdaság- és szervezetszociológiába)
9. Urbanizáció és területi egyenlőtlenségek
10. Népesedés és egészség

Továbbá a hallgatói segédletekben kitekintés található az alábbi tématerületekre:

- A szociológiai kutatás módszertana (bevezetés, a kutatás lépései, kutatási terv)
- Politikai szociológia
- Oktatásszociológia
- Az információs társadalom szociológiai szempontú vizsgálata

1. SZOCIOLÓGIA KIALAKULÁSA ÉS FŐBB IRÁNYZATAI

A szociológia

- a társadalmi élet törvényszerűségeit kutató,
- a társadalmak felépítésével és működésével,
- a társadalmakat alkotó egyének, csoportok, szervezetek, intézmények jellemzőivel foglalkozó,
- empirikus irányultságú tudomány.

A XIX. században alakult ki és vált el a filozófiától.

Keletkezésének körülményei:

- igény a társadalom tudományos módszerekkel történő vizsgálatára
- az ipari társadalom súlyos következményei (nyomor, munkanélküliség, bűnözés)
- módszertan kialakulása (tudomány fogalomrendszere, empirikus adatgyűjtés a társadalomról)
- szemléletbeli változás

Pl. Chicagói Iskola (konkrét társadalmi problémák, empirikus adatgyűjtés, statisztikai módszerek).

Módszere: A tömegesen előforduló jelenségekre vonatkozó empirikus adatgyűjtés és -elemzés (ált.).

- Induktív vs. deduktív logika. Kvantitatív és kvalitatív módszerek. Mikro- és makrokutatás.

Szemlélete:

- *Az ember társadalmi lény:* társadalomban élő, a társadalom által meghatározott.
  - Az ember életét erősen befolyásolja a társadalom szerkezetében elfoglalt helye.
  - Emberképe: *homo sociologicus* (normakövető) <-> *homo oeconomicus* (önérdekkövető)
- A társadalom és részeinek működése kutatható, megérthető.

Szerepe: feltárás, leírás, magyarázat, megértés, előrejelzés

- a társadalmi környezet megismerése
- a társadalom működésének megértése
- társadalmi problémák megoldásának elősegítése
- bizonyos jelenségek előrejelzése
- tervezés-, döntéstámogatás középszintű folyamatok, tendenciák kimutatásával.

A tudomány objektivitása: tény- és értékítélet különválasztása, értékmentesség elve (Weber)

- Törekedni kell az objektív igazság feltárására. Mivel a kutatót befolyásolja saját társadalmi helyzete, saját véleménye közlésénél nézőpontját, értékeit meg kell határozni.

Főbb irányzatai: strukturalista funkcionalista, funkcionalista, marxista, weberiánus, neomarxista, neoweberiánus, konfliktuselméleti (kritikai).

Előfutárok:

- *Auguste Comte* (pozitivizmus, determinisztikus törvények, szociológia elnevezés),
- *Herbert Spencer* (társadalmi evolúció, a társadalom mint organizmus)

Alapító atyák:

- *Émile Durkheim* (társadalmi tények magyarázata, módszertan megalapozása)
- *Karl Marx* (társadalomkritika, történeti materialista)
- *Max Weber* (megértő szociológia, társadalmi cselekvés magyarázata)

XX. század:

– **Funkcionalizmus**

- *Parsons* (minden rendszer 4 interdependens, funkcionális alrendszerből áll)
- *Merton* (középszintű elméletek; manifeszt és látens funkciók; diszfunkció)
- *Luhmann* (rendszerelmélet)

Habermas (vitája Luhmannal; a célracionális alrendszerek tönkreteszik életvilágunkat)
(Frankfurti iskola, kritikai marxizmus, *kommunikatív* cselekvés, nyilvánosság)

– **Konfliktuselméletek**

- *Dahrendorf* (társadalmi konfliktus (hatalom és hatalomnélküliség szembenállása), társadalmi változás)
- *Bourdieu* (tőkeelmélet; társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése az iskolán keresztül)

– Neoweberianizmus: szintetizáló. (pl. Lenksi)

- *Univerzális törvények helyett:*
  - középszintű elméletek: egy-egy jelenség magyarázatára
  - valószínűségi (sztochasztikus) törvények: tendenciák, mérhetőség

A szociológia kezdetei Magyarországon:

A Huszadik század című folyóiratban jelentek meg először szociológiai cikkek a Tanácsköztársaságig. A két világháború között *népi szociográfia* (Erdei Ferenc: kettős társadalom). Az 1950-es években a rendszer nem igényli. Az 1960-as években két osztály–egy réteg modell. Fejlődik a pszichológia és a szociológia, kutatási intézmények alakulnak. Az 1970-es években beindul a szociológusképzés.

Funkcionalizmus (harmóniaelmélet):

- A társadalom az elemeknek viszonylag állandó, stabil, integrált struktúrája.
- Minden elemnek funkciója van a társadalomban, amivel hozzájárul a társadalom mint rendszer fennmaradásához.
- Az elemek kölcsönös függésben vannak.
- Minden funkcionális, a társadalmi struktúra a tagok közötti értékconszenzuson alapul. Egyensúly.

Konfliktuselmélet:

- A társadalom minden pillanatában változik, a társadalmi változás mindenütt jelenlévő.
- Minden társadalom minden pillanatában a konfliktus szimptomáit mutatja. A konfliktus mindenütt jelen van.
- A társadalomban annak minden eleme hozzájárul a társadalom bomlásához és változásához.
- Minden társadalom tagjai egy részének mások feletti erőszakán alapul.

ELŐFUTÁROK: (XIX. sz. második fele)

Auguste Comte (1798–1857, francia) – **pozitivista** társadalomelmélet

- A társadalmi valóságot a természet megismeréséhez hasonlóan, a természettudomány módszereivel kell kutatni (módszertani monizmus) – felhagyva a teológiai és metafizikai magyarázatokkal.
Determinisztikus törvények. A szociológiai mint társadalmi fizika.
- A „szociológia” kifejezés bevezetése (*A pozitív filozófia tanfolyama* c. művében).
- Cél: előmozdítani a fejlődést folyamatos korrekciókkal.

Herbert Spencer (1820–1903, angol): a szociológia elnevezést átvette, de evolucionista.

- Társadalmi evolúció (szociáldarwinizmus). Univerzális törvény: az ember és az emberi társadalom fejlődése az egyszerűbbtől az összetettebb felé halad. Spontán szelekció. A társadalom mint organizmus.

ALAPÍTÓ ATYÁK: (XIX. sz. vége – XX. sz. eleje)

Karl Marx (1818–1883, német): a termelési mód határozza meg a társadalom szerkezetét, berendezkedését

- a társadalmi szerkezet alapegységei az osztályok
- társadalmi formáció-elmélet (az ideológiák mint tudatformák)
- konfliktusok szerepe a társadalomfejlődésben
- *A munkásosztály helyzete Angliában*: empirikus kutatás [értéktöbblet, kizsákmányolás, elszegényedés, elidegenedés]

Ferdinand Tönnis (1855–1936, német): Közösség és társadalom megkülönböztetése.

- Modern társadalom: háttérbe szorulnak a személyes kapcsolatok; szervezett csoportok hatnak ránk.

Vilfredo Pareto (1848–1923, olasz) a történelem a hatalmi elitök körforgásának története.

- Nincs fejlődés egy jobb társadalom felé. (Marxszal ellentétes)

Émile Durkheim (1858–1917, francia):

- A társadalmi tények magyarázata: csak egy másik társadalmi ténnyel lehet
  - *Társadalmi tények*: olyan dolgok (normák, intézmények, jogrendszer...), amelyek az egyén tudatán kívül léteznek, de kényszerítően hatnak viselkedésére, cselekedeteire. → Ezeket kell magyarázni.
- Módszertan megalapozása – „*Az öngyilkosság*” c. műve
- Fontos a társadalmi integráció, az emberek közötti kapcsolatok.
  - Anómia-elmélet: szolidaritás híján gyengül a normák ereje → anómia
  - Mechanikus és organikus szolidaritás (megegyezés, ill. társadalmi munkamegosztás)

Max Weber (1864–1920, német) *megértő* szociológiája: „Gazdaság és társadalom”:

- a társadalmi jelenségek emberi magatartásokra vezethetők vissza – az emberek társadalmi cselekvését kell vizsgálni, megérteni a mozgatórugókat, s azokat a szubjektív értelmeket, amelyeket a cselekvők saját és mások viselkedésével összekapcsolnak.
- módszertanilag: történeti szemlélet, objektivitás, ideáltipikus forma (általános jegyeket sűríti)
- a társadalomban valószínűségi (és nem determinisztikus) törvények érvényesülnek
- a fejlődés: racionalizálódás, bürokratizálódás

Szociológia a XX. században:

George Herbert Mead (1863–1931, amerikai /am./): szimbolikus interakcionizmus. Kapcsolatokat kell kutatni.

- A lényeges változások az emberek között történnek (mikro szint).
- Reaktív és felépített én (*reaktív én: szervezet reakciója mások attitűdjére; felépített én: beépült attitűdsorozat*).

* Követője: Erving **Goffmann** (1922–1982, am.): (deviáns viselkedés)

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ÉVTIZEDEK

- Professzionizálódás: egyértelmű paradigma, egzakt tudománnyá válás.
- Szakszociológiák.
- Középszintű elméletek (R. **Merton**): általános elméletek és munkahipotézisek között.
- *Karl Popper*: Empirikus kutatás elmélete. Hipotézisvizsgálat. / Lépésenkénti társadalomjavítás.

Strukturalista funkcionizmus

- Strukturalizmus: társadalmi struktúrák meghatározóak. (Claude Lévi-Strauss: nyelv, rokonság.)
- *Funkcionizmus: harmóniaelmélet*; Durkheimig nyúlik vissza.

Talcott Parsons (1902–1979, am.): a rendszer nem empirikus létező, hanem analitikus összetartó elem. 4, egymástól kölcsönös függésben, organikus egységben álló funkcionális alrendszerből áll (politika, gazdaság, kultúra, személyiség). A diszharmónia: rossz.

Robert K. Merton (1910–2003, am.): Manifeszt és látens funkciók (nem szándékolt köv.). Van diszfunkció.

Niklas Luhmann (1927–1998, német): szociális rendszerelmélet; a társadalom sokfunkciójú alapegységeiből (család) egyre inkább funkcionálisan differenciálódott alrendszerek lesznek (politika, gazdaság, közigazgatás, tudomány). Tevékenységszféra alrendszeré válik, ha a többi alrendszerhez egészében kapcsolódik.

Konfliktuselméletek: nem minden jó, ami funkcionális. A konfliktus a társadalom alapvető jellemzője.

▪ **Marxizmus:** a Frankfurti iskola ötvözi a pszichoanalízissel

Jürgen Habermas (1929–, német): a célracionálisan szerveződő alrendszerek tönkreteszik közönségeinket, életvilágunkat (kapitalizmuskritika); ▪ a kommunikatív cselekvés elmélete (nem érdekvezérelt, racionális, konszenzusos, koordinációs)

Neoweberiánus irányzat: weberi örökség követése, harmónia- és konfliktuselméletek szintézise

Gerhard Lenski: (1924–2015, am.): a konfliktus a társadalom alapvető jellemzője.

- A társadalmi különbségek a hatalomban gyökeredznek, ennek különbségei eredményezik a privilégiumok különbségeit, amelyekben a társadalmi különbségek nyilvánulnak meg.

Pierre Bourdieu (1930–2002, francia): tőkeelmélet; társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése (iskola)

- Tőkefajták: gazdasági, társadalmi és kulturális (ld. később).
- A társadalmi reprodukcióban egyre nagyobb szerepe van kulturális és társadalmi tőkének.
- Az iskola látens funkciója a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése.

Anthony Giddens (1938–, angol): *Strukturálódás* – a fejlett társadalmak gazdasági osztályai társadalmi osztályokká válnak, lezárul a mobilitás.

Ralf Dahrendorf (1929–2009, ném.-brit): kezdetben weberi gondolatok alapján. A konfliktus gyökere nem a magántulajdon, hanem a hatalom és hatalomnélküliség szembenállása. Az osztály a hatalomról, a hatalom a politikáról szól. // A gazdasági jólét és a szolidaritás (szociálpolitika) folyamatos ellentmondásba kerül.

Kitekintés

A MAGYAR SZOCIOLÓGIA RÖVID TÖRTÉNETE

A XIX–XX. századforduló után

- Változatos elméleti háttér, a *Huszdik Század* c. folyóiratban jelentek meg szociológiai írások a Tanácsköztársaságig.
- A Társadalomtudományi Társaság köré tömörültek. *Jászi Oszkár* és *Szabó Ervin* még csak a szociológia határterületeivel (politológia, társadalomtörténet) foglalkoztak. *Braun Róbert*, *Leopold Lajos* és *Buday Dezső* már szociológiai tanulmányokat írtak.

A két világháború között

- Falukutatás, **szociográfiai** irányzat. *Erdei Ferenc* (kettős társadalom: történelmi-nemzeti (rendies-jellegű), illetve modern polgári), *Illyés Gyula*, *Kovács Imre*, *Féja Géza*.

1945 után

- *Bibó István* főbb témái: kelet-európai államok nyomora, eltorzult magyar alkat, zsidókérdés.
- *1950-es évek*: a rendszer rossz néven veszi a problémafeltárást. Az ELTE szociológia tanszék vezetőjét (Szalai Sándort) letartóztatják.
- 2 osztály + 1 réteg (sztálini) modell: munkás és paraszt + értelmiség.
- *1960-as évek*: új lendület, megalakulnak a szociológiai kutatás intézményei (pl. MTA-n). Témák: jövedelemkülönbségek, mobilitás, idősök helyzete, város- és faluszociológia, lakótelepek, öngyilkosság, alkoholizmus, időmérleg-kutatások...
- *1970-es évek*: a hazai szociológia a szociológiaellenes párthatározatok ellenére fennmaradt. Középtávú kutatások indulnak egyre fejlettebb módszerekkel, megalakul a Magyar Szociológiai Társaság (1978), megindul a szociológusképzés.
- Rétegződésvizsgálatok (Ferge Zsuzsa, Andorka Rudolf, Szelényi Iván, Kolosi Tamás).

1989 után

- Megszűntek a tabutémák, megnyíltak a nemzetközi kapcsolatok.
- Csökkentek az erőforrások, publikációs lehetőségek. Pályaelhagyások.

Napjaink és a jövő

- A rendszerváltozás beható szociológiai vizsgálata.
- Az 1918 és 1945 utáni időszak vizsgálata.
- Elméleti alapok tisztázása. Módszertani igényesség.
- A szociológia társadalmi szerepének és felelősségének felvetése, újragondolása.

2. KULTÚRA ÉS SZOCIALIZÁCIÓ

A **kultúra** szó a latin colere, cultura szóból származik; jelentése: művelni, megművelni, kiművelni.

A **kultúra fogalma** (tágabb): mindaz, amit egy nép vagy az emberiség a történelme során létrehozott, amivel a természettől kapott adottságait, képességeit kiegészítette, és amit generációról generációra továbbad. (Szűkebb: amit emberi közösség alkotott.)

Tartalmilag anyagi, kognitív és normatív elemekből áll (tárgyak, tudás, értékek és normák).

- Tárgyi kultúra, technika (ember alkotta tárgyak, termelőeszközök, tudás)
- Nyelv
- Hétköznapi és tudományos ismeretek
- Művészet (mondák, zene, tánc) [„Magas kultúra”: tudomány, művészet.]
- Hiedelem, vallás
- Intézmények (rokonság, család)
- Viselkedésminták, szokások, szabályok, normák és (azok alapját képező) értékek

A kultúra meghatározza az adott társadalomban élő egyének, csoportok életét, viselkedését.

Társadalom: olyan emberek önálló csoportja, akik közös területen élnek, közös kultúrával rendelkeznek, és ezt átadják azoknak, akik ebbe a csoportba születtek, illetve befogadtak.

Kulturális késés: a kultúra változása nem tart lépést a külső környezet változásával.

Szubkultúra: Egy nagy társadalmon belül élő kisebb társadalmi csoport kultúrája, amely eltér a többség kultúrájától. *A többségi, domináns kultúrát fő vonalaiban elfogadó és követő, de attól bizonyos vonatkozásban eltérő kultúra.* Alapulhat faji, etnikai vagy vallási alapon.

Kulturális pluralizmus: egy nagy társadalmon belül különböző kultúrájú, szubkultúrájú csoportok élnek együtt (multikulturális társadalom).

Az ember társadalmi lény. (Társadalomban élő, társadalomtól, annak kultúrájától függő lény.)

Szocializáció: az a folyamat, amely során az egyén elsajátítja valamely társadalmi csoport kultúráját, és képessé válik a felnőtt státuszaiban rá váró feladatok ellátására. Tehát:

- a társadalom kultúrájának elsajátítása
- a társadalmi lényé válás folyamata
- interakción alapuló tanulási folyamat
- a társadalmi szerepek megtanulása
- célok, törekvések kijelölése
- önazonosság megteremtésének eszköze.

Feltétele: tartós és intenzív emberi kapcsolatok, személyek közötti interakciók.

A szocializáció **biológiai alapjai:**

- ösztönök „hiánya”, inkább biológiai hajtóerők (szükségletek kielégítése)
- gyermeki függőség hosszú ideje
- a tanulásra való képesség
- a nyelvi kommunikációra való képesség (→ szimbolikus interakció)

Szakaszai: koragyermekkor, klasszikus gyermekkor, ifjúkor, felnőttkor, öregkor.

- Az egyes szakaszok jelentősége, hossza (egyéni eltérések).
- A kora gyermekkori szocializáció jelentősége.
  - Defektusai. Érzelmi (szociális) depriváció; hospitalizáció.

A társadalmi tanulás módjai:

- *Kondicionálás:* rutin minták elsajátítása
  - megerősítés-kioltás mechanizmusok (jutalmazás, tiltás, büntetés)
- *Modellkövetés:* a csodált/szeretett/félt személy modelljének követése, lehet:
  - utánzás (külső jegyek átvétele) vagy
  - azonosulás (a modell általánosított értelmének és értékének elsajátítása)
- *Identitásfelvétel* /Parsons: internalizálás/: az egyén a környezet mintáit, tudását, szabályait, normáit, szempontjait átveszi, bensőkké alakítja. Képes felismerni a magatartására vonatkozó elvárásokat és betölteni a rá váró szerepeket.

A szocializáció **közvetítő ágensei:**

1. *Család* (korai, alapvető)
2. *Kortárs csoport* (egyenrangú felek közötti viszony), vonatkoztatási csoport
3. *Iskola* (intézményes; funkciói)
4. *Munkahely*
5. *Szabadidős szervezetek*
6. *Tömegkommunikáció*

A család szerepe a szocializációban:

a) *anya-gyermek* kapcsolat: hatása az érzelmi egyensúly létrejöttére (defektusok)

b) *család-gyermek* kapcsolat:

- személyorientációjú család: a gyerek maga alakítja ki szerepét; a szocializáció kölcsönös, nyílt a kommunikáció, a döntéseket megvitatják;
- pozícionális család: a döntéshozatal a státusz alapján történik; egyoldalú a szocializációs folyamat, a kommunikáció a kiosztott szerepek szerint zajlik.

c) az elnyomó és a résztvevő szocializáció: a gyermek engedelmisségét / részvételét igyekszik elérni

- különböznek nevelési stílus, normatív alapok, nevelési elv és módszer szerint.

Elyomó szocializáció	Résztevő szocializáció
A rossz magatartás büntetése.	A jó magatartás jutalmazása.
Anyagi jutalmazások és büntetések.	Szimbolikus jutalmak és büntetések.
A gyermek engedelmissége.	A gyermek önállósága.
Non-verbális közlés.	Verbális közlés.
Parancsszerű kommunikáció.	Kölcsönös kommunikáció.
Szülőközpontú szocializáció.	Gyermekközpontú szocializáció.
A gyermek felfogja a szülők kívánságát.	A szülők felfogják a gyermekek kívánságát.
A család mint meghatározó másik.	A család mint általánosított másik.

d) Rétegspecifikus szocializáció (társadalmi hovatartozástól függő; Bernstein)

A nyelv és a szokásrendszer szerepe az egyén személyiségfejlődésében.

Lehetővé teszik mások megértését és az együttélést. Elsajátításuk során az egyén a mindennapi cselekvést átfogó szabályokat tesz magáévá, amelyek benne belső, szelektív, tapasztalatait, élményeit strukturáló eszközzé válnak.

A reszocializáció mechanizmusa, reszocializációs intézmények.

A felnőtt személyiség fokozatos és részleges változása a *folymatos szocializáció*.

A *reszocializáció* gyorsabb, irányított változás, ún. totális intézményekben megy végbe (börtön, rehabilitációs intézet, elmeógyógyintézet, katonaság stb.) Lépései:

1. A kialakult én lecsupaszítása, szakítás a múlttal.
2. Belső és szélesebb világ közé korlát helyezése (érintkezés elkerülése).
3. Arcnélkülivé válás.
4. Új személyiség kialakítása / kialakulása.

3. A TÁRSADALMI CSOPORT, SZEMÉLY- ÉS CSOPORTKÖZI VISZONYOK

Az emberek társas interakcióik során csoportokba szerveződnek.

Csoport (tágabb értelemben): egymással társadalmi kapcsolatban álló emberek együttese.

Csoport (szociológia): egyének olyan együttese, amelyet közös ismérvek jellemeznek, kötnek össze.

TÁRSADALMI CSOPORT: közös cél elérése érdekében közös tevékenységet végző emberek együttese, akiknek közös értékei és normái vannak.

Jellemzői:

- **Folytonosság**
- **Tartósság**
- **Összetartozás**
- **Szervezettség**
- **Belső struktúra**
- **Csoporttöbbség**
- körülhatárolt társadalmi egység, amelynek tulajdonságai mérhetőek
- keletkezhet: spontán módon és tudatosan (társulási indíték)
- több mint az egyének összessége, befolyásolja a tagok viselkedését
- a tagok közös (**nem mindig kimondott vagy tudatos**) cél érdekében végeznek közös tevékenységet munkamegosztásban; a tagokat bizonyos kötelek fűzik össze
- *funkcionális egység*: kifelé (funkciókat lát el), befelé (munkamegosztás révén)
- „MI-tudat”
- kapocs az egyén és a társadalmi környezete (szervezet, társadalom) között.

Funkciói:

- Közvetíti és megszüri az információt;
- Normákat alakít ki; magatartási mintákat sugall;
- Értékké kovácsol jelenségeket, ismereteket;
- Szocializál;
- Közös cél elérése, tagok összetartása;
- Kifelé: bizonyos funkciókat lát el a társadalomban.

Csoportstruktúrák:

- *Szerepstruktúra* (szerepek funkcionális kötelekrendszere) – ld. később.
- *Érzelmi* struktúra (rokonszenv-ellenszenv hálózata) – szociometria (Moreno, Mérei)
- *Kommunikációs* struktúra (kölsönös információcsere)
- *Presztízs- és hatalmi struktúra* (mi a másik befolyásolásának alapja)¹

---

¹ A hatalom formái: 1) jutalmazó, büntető; 2) kompetencián alapuló; 3) azonosulási; 4) legitím.

A csoporttörténet szakaszai:

1. *Előzmények* (csoportképző tényezők: személyen belüliek és kívüliek)
2. *Csoportfolyamatok*:
  - Strukturálódás (társas halmaz)
  - Illeszkedés (konfliktussal terhelt)
  - Csoportkonszolidáció (csoport-objektívációk)
  - Közösségi önszabályozás
3. *Utótörténet* (virtuális csoport; csoporttermékek)

Csoportalakulás szakaszai (Bruce Tuckman):

Szakasz	Főbb folyamatok	Jellemzők
Alakulás	Tájékozódás: információszerzés, feladat feltérképezése, közös pontok keresése	Figyelmes, udvarias interakciók, önfeltárás
Viharzás	Konfliktus: vita az eljárásokról, társas befolyásolás kísérletei	Ötletek kritizálása, ellenségeskedés, szövetségek kialakulása
Normák alakulása	Kohézió: konszenzusteremtés, egység és összetartozás, szerepek, normák felállítása	Megegyezés, növekvő pozitív csoport-identitás
Működés	Teljesítmény: célközpontú erőfeszítések, feladatorientáltság	Döntéshozatal, problémamegoldás, kooperáció
Megszűnés	Felbomlás: a szerepek megszűnése, a feladat megoldása, kölcsönös függés csökkenése	Széthullás, bánat

Csoporttípusok:

- 1) Méret szerint:
  - a. **kiscsoport:** 3-20 fő; közvetlen, személyes kapcsolat, kölcsönös függőség, folyamatos interakció, összetartozás-érzés, közös normák, értékek, célok, pozíciók
  - b. **nagycsoport:** >20-25 fő; a kapcsolatokat normák alakítják; mi-tudat, tagok között nincs feltétlenül személyes kapcsolat, önálló egységként számba vehetők
- 2) Szocializációs hatás szerint: (Charles Cooley)
  - a. **elsődleges** csoport: meghatározó jelentőségű; közvetlen érintkezés, szoros kötelékek, érzelmi alapon szerveződik (pl. család, baráti közösség)
  - b. **másodlagos** csoport: tudatosan kialakított társulási formák (nagyvállalat, iskola)
- 3) Szerveződés szerint:
  - a. **formális:** hivatalosan rögzített szerkezet, külső szabályozások alapján működik
  - b. **informális:** nem hivatalosan létrehozott, spontán társulás, személyes kapcsolatok
- 4) Tagok szabadsága, lezárttság szerint:
  - a. **nyitott** csoport: egyének szabad akaratából jön létre, szabad mozgás
  - b. **zárt** csoport: a be-, illetve kikerülés nem az egyéneken múlik
- 5) Csoportképző közös ismérv szerint: ún. *kategoriális* csoportok (pl. etnikai, vallási, kortárs-)

Vonatkoztatási csoport: értékei, normái az egyén számára viszonyítási keretként szolgálnak (+/-)

- Funkciói
  - *Normatív:* normákat, elvárásokat közvetít az egyén számára → meghatározza a cselekvést
  - *Összehasonlító:* összehasonlítási mércét ad, amelyhez mérve az egyén magát és másokat meg tud ítélni → értékeli a cselekvést, annak eredményét

Egyén – csoport viszonya:

- A csoport mint egy *minőség* hat az egyénre – de az egyén is visszahat rá.
- A csoporthelyzet és -támogatás hatalmas önbizalmat kölcsönöz az egyénnek.

Csoportkohézió: az az erő, amely a csoportot összetartja.

- Minél nagyobb a kohézió, annál erősebb a véleményegyezésre vonatkozó elvárás, a csoportnormák hatása erősebb.
  - pozitív hatás: pl. stabilitás, hatékony együttműködés
  - negatív hatás: csoportgondolkodás, „csoportfertőzés”, „egyéniségvesztés”
- Típusai (a kohézió forrása szerint):
  - *személyközi* kohézió: a csoporttagok jó kapcsolatából adódik
  - *feladatalapú* kohézió: a csoportcél fontossága eredményezi az összetartást.

Társas identitás:

- Az egyén azonosul a csoporttal. A csoporthoz tartozás az én fontos része lesz > MI-tudat.
- A többiek „ŐK”-ké válnak. A külső csoport tagjait homogénebbnek látja.
- Az egyén saját csoportját preferálja. A csoporttagság révén növekszik önértékelése.

CSOPORTNORMA (társas norma): általánosan elfogadott gondolkodás-, érzés- vagy cselekvésmód, amelyben a csoporttagok megegyeznek, amelyet helyesnek, követendőnek tartanak.

A csoportnormákhoz való viszony lehetséges típusai:

- **Konformitás:** egyének gondolatainak, érzéseinek, viselkedésének igazodása a csoportnormához.
  - *Személyes* ~: helyesnek tartják és önként követik a csoportnormákat
  - *Nyilvános* ~ = behódolás: a csoportnyomásnak engedve követik a normákat
- Okai: a) hiszünk a csoport igazában; vagy mások ítéletében jobban bízunk (információs hatás)
  - b) szeretnénk, hogy a csoport elfogadjon; csoportnyomásra (normatív hatás)²
- **Ellenkonformizmus:** az egyén az ellenkezőjét teszi annak, amit elvárnak tőle.
- **Függetlenség:** az egyén tisztában van a normákkal, de kevésbé befolyásolható.
- **Deviancia:** a norma elutasítása, megszegése (általában romboló szándékú).
- **Nonkonformitás:** újító gondolkodás, szándék.

---

² Úgy tartják: a konform egyén „viaszember”, önmagában bizonytalan, kisebbségi érzésű.

SZOCIÁLIS SZEREPEK

Státusz: Az egyén által elfoglalt pozíció a társadalomban és társadalmi intézményekben.

Egy személy többféle státuszt foglalhat el.

Szerep: Valamely státuszhoz tartozó viselkedési minták, jogok és kötelezettségek együttese.

- a státusz megjelenítése
- a pozícióhoz kapcsolódó viselkedés
- alapja a normarendszer

Szerep megvalósítása: tevékenység, interakció, szabályok megértése, követése által

(G.H. Mead: *gyereknél: szerepjáték → szabályjáték*)

Szerepkészlet: adott státusz valamennyi szereprelációja

= azon szerepek összessége, amelyet el kell játszania az adott pozíciót betöltő egyénnek

(Pl. *pedagógus másként beszél a diákkal, szülővel, igazgatóval, tanfelügyelővel*)

Szerepszektor: a szerep egy része, amely egy konkrét másvalaki-szereppel kapcsolatos

(Pl. *a pedagógus és a *diák, *a szülei, *a kollégái, *az igazgató*)

Szerepelvárás: a státuszt betöltővel szemben a rendszer többi státuszát betöltő elvárása (külső minta)

- **Típusai:** (*Dahrendorf* osztályozása a megszegés következményének súlyossága szerint)
  - *Kann-típusú* elvárás: megszegése csekély szankciót von maga után (illem, jó modor)
  - *Soll-típusú* elvárás: megszegése kiközösítéssel, megbélyegzéssel jár
  - *Muss-típusú* elvárás: semmibevétele büntetőjogi felelősségre vonással jár

Szerepkép: a szerepről való elképzelés a) a szereppartnerekben, b) a státuszt betöltőben [*sztereotip lehet*]

Szereptípusok

1. *veleszületett* (elsődleges) szerep (nincs ki-/belépés, pl. kasztrendszer)
  2. *szerezett* (kivívott) szerep (egyéni aktivitás következménye)
  3. *spontán* („ad hoc”) szerep (előre nem látott szituációban)
- *prevarzív* (mindent átható) szerep (az egyén összes szerepére hat; pl. életkori vagy nemi szerep)
  - *családi, rokonsági* szerep (családban, rokonságban betöltött státuszhoz kötődik)
  - *foglalkozási* szerep (társadalmi szervezetben betöltött pozíciótól függ)
  - *magánéleti* szerep (szülő, gyerek, felnőtt; [Eric Berne])
  - *szituációs* szerep (helyzetnek megfelelő; jellemző a modern társadalom életére; pl. vendég étteremben, mozilátogató, könyvtári kölcsönző)

Megvalósulásuk eltérő lehet, adott kortól, társadalomtól függően.

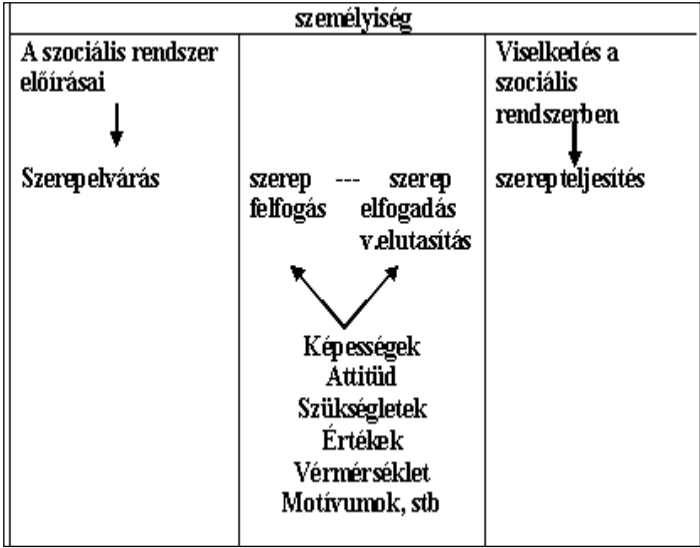
Formális és informális szerep:

- Formális ~: formális szervezetben betöltött szerep, az egyén személyiségének csak a pozíció által megkövetelt részével vesz részt benne.
- Informális ~: informális helyzetben, az egyén teljes személyiséggel, szabadon részt vehet benne.

Szerepek a mikrostruktúrában:

- **Konstruktív** (előmozdító) (pl. kezdeményező, informátor, szabályalkotó, ...)
- **Destruktív** (hátráltató) (pl. akadékoskodó, vetélkedő)

A szerep megvalósulásának folyamata:

Szerepteljesítés:

- Teljes azonosulás
- Távolságtartó magatartás
- Akaratlagos kilépés

Szerepkonfliktus:

- Személy és szerep között
(pl. egyén normáival ellentétes)
- Szerepen belül
(pl. főnök illegálisat kér, lojalitást vár)
- Szerepek között
(pl. anyaság vs. karrier)

Csoport belső szerkezete: a pozíciók (formális) és az azokat betöltők (informális) viszonyrendszere

- A csoporttagok egymáshoz viszonyítva különböző pozíciókat foglalnak el, ez a viszonyrendszer alkotja a csoport struktúráját, szerkezetét.
  - Rejtett hálózat: formális csoportokon belül informális csoportok jönnek létre.
- Vizsgálata: SZOCIOMETRIA (Jacob L. Moreno, Mérei Ferenc)
  - *Rokonszenvi választások* alapján kirajzolódik a személyes kötődések rendszere; a csoport belső szerkezete, egyén helye, szerepe.
  - *Több szempontú szociometria:* csoportban betöltött funkciókról (pl. szervezés, irányítás, döntéshozatal), egyéni képességekről (pl. szakmai hozzáértés), népszerűségről is ad infót.

Csoportdinamika: a csoportban zajló folyamatok (📖 Kurt Lewin)

Személyközi kapcsolat: amikor az emberek tőlük függő okok miatt érintkeznek egymással.

Társas kölcsönhatás: egymás tudatában, ill. interakcióban lévő egyének egymásra gyakorolt hatásai

- Azon folyamatok, események, amelyek az interakcióban részt vevő egyének érzés- és gondolatvilágában, viselkedésében végbemennek, amikor mások jelenlétének tudatában vannak.

Az együtt cselekvés teljesítőképesség-növelő hatása (társas facilitáció <—> társas lazulás).

Én-prezentáció folyamata és célja, a „homlokzat”

- Én-prezentáció: másoknak való megmutatkozás, a magunkról keltett benyomást kontrollálva
- Célja: bizonyos előnyök elérése az interakció folyamatában
  - Goffmann:* az én az interakcióba lépve a maga előnyére kontrollálja az elérhető eredményeket, és a kontrollt igyekszik észrevétlenné tenni.
- **Prezentációs stratégiák:**
  1. Ellentétes motivációk eltitkolása
  2. Hibák eltitkolása
  3. A folyamat eltitkolása és a végeredmény bemutatása
  4. A szép oldalak kidomborítása
  5. Fontosnak vélt értékek hangsúlyozása
  6. Önzetlenség látszata

A másik személy észlelése: függ az egyéntől, az információszerzés módjától és forrásától

- A személyészlelés hibái:
  - *Első benyomás* (a személyészlelés kezdetén rögzített kép, nehezen változtatjuk meg)
  - *Oktulajdonítás* (szándékok, vágyak vetítése más viselkedése mögé)
    - *Projekció* (saját szándékaink, vágyaink kivetítése)
  - *Sztereotípiá, előítélet*, téves információ torzító hatása stb.

Ítéletalkotás – itt: személyekre vonatkozó következtetéseink, értékeléseink

- Szabályszerűségei:
  - *Elütés elve:* minél inkább elüt valaki a tagsági kategorizáció alapján elvárttól, annál inkább következtethetünk a személyiségére.
  - *Alternatívitás elve:* minél több lehetőség közül választ vki, annál többet mondhatunk róla.
  - *Involváció elve:* ha minket is érint a másik viselkedése (involválva vagyunk), erősebb késztetést érzünk az ítéletalkotásra.
- Hibái:
  - személyi ok tulajdonítás
  - beskatulyázás (eltúlzott kategorizálás)
  - szándéktételezés, projekció
  - bűnbakképzés (<— projekció, előítélet...)

A személyközi viszonyokban létrejövő **rokon- és ellenszenvi kapcsolatok** kialakulása

- *Homogenitás* elve szerint (a hozzánk hasonlókat kedveljük)
- *Komplementaritás* elve alapján (a hiányzó tulajdonságainkkal rendelkezőket kedveljük)
- *Csereelmélet* alapján (akitől a legkisebb költség mellett a legnagyobb nyereséget várhatjuk)
- *Mélylélektani* magyarázatok szerint (kapcsolatainkban gyermekkori mintáinkat reprodukáljuk)

* A magyarázóelvek nem kizáróak, ill. különböző dimenziókban különböző elvek érvényesülhetnek.

SZTEREOTÍPIA, KATEGORIZÁCIÓ, ELŐÍTÉLET

(📖 Allport, Adorno, Aronson)

Sztereotípiá: közmegegyezésen alapuló, szívosan fennálló megállapítások adott társadalmi csoportokra.

1. *Megismerési funkció:* gyors tájékozódást segíti (felszínes)
2. *Társadalomlélektani funkció:* ismerősség, otthonosság, bennfentesség légkörét teremti meg
3. *Szociológiai funkció:* igazolhatja egy csoport kategorikus elutasítását, a fennálló egyenlőtlenséget

Kategorizáció: megismerési eljárás, jelenségek osztályozása, rendszerezése.

- Hiányos ismereteink kiegészítésére szolgál, de elfogultsággal teli osztályozássá válhat.

Előítélet: hibás vagy merev általánosításon alapuló előre kialakított vélemény, értékítélet.

- Valamely személlyel szembeni ellenséges attitűd, amelynek az alapja, hogy az illető adott csoporthoz tartozik, s feltételezzük róla a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokat.
- Ellenséges vagy negatív attitűd valamilyen csoporttal szemben, amely téves vagy nem teljes információkból származó általánosításokon alapul.

▪ **Az előítéletesség fokozatai** (Allport):

1. Szóbeli előítéletesség
2. Elkerülés (idegenkedést kiváltó csoporttagok elkerülése)
3. Hátrányos megkülönböztetés (diszkrimináció), elkülönítés, koncentráció

(államjogi és bürokratikus aktusok révén törvényesítik a jogkorlátozást stb.)

4. Fizikai agresszió
5. Üldözés és kiirtás

Csepeli: Előzetes ítéleteink akkor válnak előítéletté, ha az új ismeretek nem képesek változtatni rajta.

Az előítélet a tudat állapota – a diszkrimináció tényleges viselkedés.

▪ **Az előítéletességet erősítő társadalmi folyamatok:**

- hirtelen társadalmi változás
- mobilitás növekedése
- bizonytalan társadalmi helyzet
- státuszvesztés
- csoportok közötti kommunikáció hiánya
- a társadalom heterogenitása

4. KONFORMITÁS ÉS DEVIANCIA

Normák: magatartási szabályok

Normák típusa	Megsértésükkor a társadalom, környezet reakciója
1. jogi normák	– Büntetőjogi eszközökkel szankcionálja
2. erkölcsi normák	– Megvetés, kiközösítés
3. magatartási normák	– Helytelenítés (megszólják)

A normák jellemzése:

1. Egy adott társadalomban is **ellentmondásban** lehetnek.
  - Pl. jogi és erkölcsi normák ütközése: bünteti a jog, de a többség nem veti meg, vagy fordítva (pl. adózás, eutanázia; abortusz...)
2. A társadalmak történeti fejlődése során **változnak** (más megítélés alá esnek különböző korokban).
  - Pl. öngyilkosság, abortusz; homoszexualitás büntetőjogi és erkölcsi megítéléseEz tény, illetve a társadalmi fejlődés egyik fontos összetevője is.
3. **Társadalmanként eltérő** normákat fogad(hat)nak el.
  - Pl. viselkedés terén, vérbosszú, eltérő súlyosságú szankcionálás
4. **Nem feltétlenül előnyösek** a társadalom fennmaradása, fejlődése szempontjából.
  - Pl. Indiában éhezők mellett sétálnak a tehenek – levágásuk tilalma a hindu vallásban (ám: ez összefügg az állat takarmány, erőforrás és trágya előállításában játszott szerepével)

KONFORMITÁS: normakövető magatartás (az adott társadalom normarendszerének megfelelő)

DEVIANCIA: az adott társadalom normarendszerét sértő magatartás, viselkedés, életvitel, cselekedet.

- Szinonimái: elhajlás, elferdülés, normasértés
- **Relatív:** egy cselekedet megítélése különbözhet az egyes társadalmakban, társadalmi csoportokban. Akkor ítélik el, ha normát sért (normakötöttség).
- **Kritériumai:**
  - az adott társadalomban érvényben lévő normákat sérti
  - a társadalom többsége elítéli (ténylegesen vagy feltételezhetően)
  - a társadalom működése szempontjából káros (de lehet kreatív újítás is)
  - egy bizonyos arányszám alatt marad a népességben
- **Csoportosításai:**
  - abszolút / relatív
  - negatív / pozitív
  - destruktív / innovatív
  - egoista / altruista
  - alkalmi / rendszeres
  - individualizált / intézményesített
- **Magyarázatok:**
  - *Biológiai és pszichológiai* (hajlam, szocializáció)
  - *Szociológiai* (differenciális asszociáció-, címkézés-, anómia-, szubkultúra-elméletek)

Biológiai és pszichológiai elméletek a devianciára:

Az emberi viselkedés meghatározói objektív fizikai és lelki adottságok, valamint egyéni döntésekben megnyilvánuló gondolati-akaratú mozzanatok.

- *Lélektani elméletek:* ezek szerint a normasértő (bűnöző) embereknek van valamiféle különös tulajdonsága (pszichikai jellemzője), ami őket devianssá teszi.
- *Pszichoanalitikus elmélet:* a sivár gyermekkorral, szeretetmegvonással, nem megfelelő családi neveléssel magyarázza az agresszivitást visszafogni képtelen emberek viselkedését.
- *Frustráció-agresszió elmélet:* a bizonyos emberi szükségletek kielégítetlenségéből (szeretet, szexualitás, intimitás) fakadó frustrációból és agresszióból vezeti le a devianciát.
- *Társas tanulás elmélete:* az emberi, így a devians viselkedés is mintakövetéssel, azonosulással alakul ki (mások megfigyelésével, a többi ember magatartásából leszűrt tapasztalatokból).

Szociológiai magyarázatok a devianciára:

- **Differenciális asszociáció elmélete** (Edwin Sutherland): az egyén számára több (pszichés és másfajta) előny származik a törvénytisztelő helyzetdefiníciókból.
  - **Sutherland:** a *bűnözővé válás* egy társadalmi tanulási folyamat eredménye, ami más személyekkel folytatott interakció és kommunikáció folyamatában zajlik. Ennek során az egyén elsajátítja a bűnelkövetés technikáját, megváltoztatja korábbi attitűdjeinek, motivációinak, racionális megfontolásainak irányultságát.
- **Címkézés- (labelling) =minősítési / stigmatizációs elmélet:** az egyén nem attól válik devianssá, hogy normaszegő módon viselkedik, hanem attól, hogy a környezete őt deviansnak minősíti, és ennek megfelelően viszonyul hozzá. Hatására önképe, majd személyisége is megváltozik.
- **Szubkultúra-elmélet:** a normasértő magatartás tanult viselkedés, amelynek alapja a közvetlen környezet által nyújtott minta; a devians egyén olyan környezetben él, ahol több a devians.
  - **Albert Cohen** „*bűnöző szubkultúra*” elmélete: a fiatalokú galerikben való részvétel pszichés indítékai a többségi társadalomba való beilleszkedés nehézségeiből, ill. a galerikben kapott elismerésből és az ez alapján kialakuló önbecsülésből származnak.
- **Anómia-elmélet:** kétféle értelmezés (ld. Durkheim, Merton); érték-, cél- és normavesztettség

Modern devianciaelméletek: összekapcsolják az egyéni és a társadalmi tényezőket.

- **Eredete:** egyéni biológiai-genetikai sajátosságok (öröklött adottságok, hajlamok, betegségek), személyiségkárosító életesemények (lelki traumák, tragédiák), a szocializáció zavarai.
- Ezekhez kapcsolódnak a makrotársadalmi tényezők: kulturális minták, szokások, anómia.

Devians karrier: a kirekesztést követően végbemenő folyamat elnevezése a szociológiában.

- Ennek során az egyén megtanulja a devians viselkedés „technikáit”, a deviancia lényegét képező viselkedés módjait, stílusjegyeit is. – A devians személyiség kialakulását követően az egyén nehezen téríthető vissza a konform életútra.

Az ANÓMIA fogalmának kétféle értelmezése:

- **Durkheim:** érték- és normagyengülés, normavesztettség (oka: az integráció alacsony foka)
A társadalomnak az az állapota, amelyben a társadalom integráltságának foka alacsony, a régi normák, értékek ereje meggyengül. Anómiás állapotok bekövetkezhetnek a szolidaritás alacsony foka miatt, ill. válságos időszakban, társadalmi átalakulások korában.
- **Merton:** a társadalom által elfogadott és kívánatosnak tartott értékeket, **kulturális célokat** a társadalom tagjainak egy része **nem képes a megengedett eszközökkel elérni**, ez feszültséget okoz, ami helytelenített kiutakhoz vezet (újítás, ritualizmus, visszahúzódás, lázadás).

Az alkalmazkodás öt logikai lehetséges módja (Merton):

	Kulturális célok	Megengedett eszközök
1. Konformitás	+	+
2. Újítás	+	-
3. Ritualizmus	-	+
4. Visszahúzódás	-	-
5. Lázadás	+/-	+/-

- *Újítás:* az egyén elfogadja a társadalom által kitűzött célokat, és nem megengedett eszközökkel próbálja elérni őket (pl. bűnözés).
- *Ritualizmus:* az egyén már nem ismeri el a társadalmilag elfogadott célok értékét, de a megengedett eszközöket rutinszerűen alkalmazza (pl. munkamániá).
- *Visszahúzódás:* az egyén elutasítja mind a legitim célokat, mind a legitim eszközöket.
(Megnyilvánulásai pl. az öngyilkosság, alkoholizmus, kábítószer-fogyasztás).
- *Lázadás:* az egyén elutasítja a társadalom által felkínált célokat és eszközöket, de új célokat tűz maga elé, amelyeket újfajta eszközökkel kíván elérni.

Megjegyzés: Az anómia foka különbözhet társadalmi rétegenként. A magasabb státuszú társadalmi csoportok tagjai a ritka javak szélesebb köréhez jutnak hozzá, mint az alacsonyabb státuszúak. Ezért a hátrányosabb helyzetű rétegek körében gyakoribb a devianciák előfordulása.

Társadalmi kontroll: a kollektív minősítés, szabályozás gyakorlata és módja a normák betartatására.

- Tartalmazza azokat a *formális* és *informális* eszközöket, amelyekkel a társadalom motiválhatja (jutalom vagy a büntetés elkerülése) vagy rákényszerítheti (szankció) az egyéneket arra, hogy alkalmazkodjanak a normákhoz.

	formális (makrotársadalmi)	informális (mikrotársadalmi)
Pozitív	pénz, diploma, érem, kitüntetés, előléptetés,	helyeslés, dicséret, mosoly, csók, csodálat
Negatív	bírság, lefokozás, szabadságvesztés, halálbüntetés	helytelenítés, fenyegetés, bántalmazás, kiközösítés

Magyarország:

- **devianciák:** öngyilkosság, bűnözés, alkoholizmus, drogfogyasztás[↑], mentális betegségek
- A deviáns viselkedés **okai:**
  - kulturális „hagyományok”
  - átörökített viselkedésminták; konfliktusmegoldási módok
  - anómia (mertoni és durkheimi is: cél–eszköz diszharmónia, normavesztettség)
  - a közvetlen környezet hatásai (pl. kortárshatás)
- *elidegenedés* mint anómia
  - hatalomnélküliség, elmagányosodás, alacsony önértékelés, „élet értelmetlen” érzés, normanélküliség

A kutatók úgy látják, hogy a Magyarországon legelterjedtebb deviáns viselkedési formák (az öngyilkosság, alkoholizmus, drogfogyasztás, bűnözés) hagyományosan a férfiakra jellemző problémamegoldási módok, és csupán a mentális betegségekben (depresszió, neurózis, szorongás) szenvedők között találunk nagyobb arányban nőket. Ugyanakkor az elmúlt egy-két évtized radikális változásokat hozott ezen a területen, itthon és külföldön egyaránt. Magyarországon elsősorban a nők alkoholfogyasztási szokásainak megváltozása, az öngyilkossági adatokban bekövetkezett változások, illetve ezen belül a női öngyilkossági arányok viszonylagos stabilitása, valamint a drogfogyasztás – és ezen belül a nők sajátos fogyasztási szokásai – viszonylag új jelenségek a hazai devianciák körében (a nők viszonylag alacsonyabb veszélyeztetettsége ellenére is).

A hazai devianciavizsgálatokról olvashatnak az alábbi forrásokban:

E-könyvek, tanulmányok a FSZEK szociológiai gyűjteményében

http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/magyar_szociologiai_e-konyvek ; <https://szociologiai.fszek.hu>

A **Magyar Elektronikus Könyvtár** vonatkozó részében: <http://mek.niif.hu/html/tarsadalom.html>

5. TÁRSADALOMSZERKEZET ÉS RÉTEGZŐDÉS

A társadalom nem az őt alkotó emberek halmaza: önálló entitást alkot. Szerkezete van, amelyben elhelyezkednek a társadalom tagjai. A szerkezet a pozíciók és azok viszonyai által meghatározott.

A társadalmak sokdimenziós egyenlőtlenségi rendszerek.

- Egyenlőtlenül oszlik meg tagjai között: a tudás, a jövedelem, a vagyon stb.
- Az egyén helyét a társadalomban a különböző dimenziókban elfoglalt pozíciói adják meg.

ALAPFOGALMAK

Társadalmi struktúra (társadalomszerkezet): a társadalmi pozíciók közötti viszonyok rendszere.

- Konkrétabban: a pozíciókat betöltő egyének és csoportok közötti viszony.

Társadalmi rétegződés: társadalmi csoportok közötti társadalmi egyenlőtlenségek rendszere.

- A különböző ismérvek (mint a foglalkozás, beosztás, munkahely, iskolai végzettség, lakóhely) alapján megállapított társadalmi kategóriák helyzetének eltérése, hierarchikus sorrendje az életkörülmények és az életmód különböző dimenzióiban.

Társadalmi osztály:

Marx: a termelőeszközök tulajdona alapján megkülönböztetett társadalmi kategória

Weber: birtok szerinti és jövedelem szerinti osztályok, társadalmi osztályok

Társadalmi réteg: a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében (pl. foglalkozás, iskolai végzettség, lakóhely, vagyon-jövedelem) hasonló helyzetben lévők csoportja.

Státuszcsoporthoz: az egyéneknek vagy családoknak az a csoportja, amelynek tagjai különböző rétegződési dimenziókban hasonló helyzetben vannak

(pl. hasonló az anyagi helyzetük, fogyasztásuk, életmódjuk, lakókörnyezetük, foglalkozásuk)

Elit: a társadalmi hierarchia csúcsán elhelyezkedő szűk csoport (gazdasági, politikai, kulturális elit)

Vizsgálati módszerek:

- Kérdőíves adatfelvétel – adatelemzés
- Önbesorolós módszer
- Presztízsvizsgálatok: (foglalkozások rangsorolása)
- Társadalmi-gazdasági státuszindex: (foglalkozási csoportok átlagos jövedelme és átlagos iskolai végzettsége alapján számított mutató)

ELMÉLETEK:

Harmóniaelméletek: a társadalmakra az együttműködés jellemző; a társ-i konfliktus diszfunkcionális

- **Davis és Moore: funkcionalista** rétegződésmélet → a **jövedelemkülönbségek funkcionálisak**
  - A társadalmi különbség (a pozíciók hierarchiája) a társadalom jó működéséhez szükséges. Mindenki arra a helyre kerül, ahova való. A pozíciók funkciójukból adódóan eltérő presztízsűek, így eltérő mértékben jutalmazták őket. A funkciók rangsorát meghatározza 1) társadalmi fontosságuk, 2) a betöltésükhöz szükséges képzettség, tehetség.

Konfliktuselméletek: a társadalmi konfliktusok jellemzőek, a társadalmi fejlődés belőlük fakad.

- Marx (és Engels) osztályharc-elmélete: A történelem osztályharcok története.
- Pareto: elitek körforgása

Társadalmi csere elmélete: a társadalmi interakciók a piaci csere mintájára zajlanak (költség-haszon)

- Blau: egyensúlyhiányos csere – hatalom

Kényszerelméletek: a társadalmak működését a hatalommal rendelkezők által alkalmazott kényszer határozza meg

- **Lenski:** a társadalmi egyenlőtlenségek alapja a hatalmi különbség (különbség az erőszak alkalmazásának lehetőségében)

A TÁRSADALOMSZERKEZET ÉS RÉTEGZÖDÉS DIMENZIÓI:

Marx: a termelőeszközökhöz való viszony, tulajdonviszonyok alapján (tőkés, kisiparos, munkás)

Weber: háromdimenziós modell:

1. Gazdasági dimenzió – osztályok
2. Hatalmi dimenzió – pártok
3. Életmód-presztízs dimenzió – rendek (megbecsültség, élőkélő életvitel, *életmód*)

Geiger: több dimenzió, osztály helyett réteg

- Az életmód, életkörülmények, gondolkodásmód stb. is meghatározóak.

Lenski: 7-féle osztályrendszer él egymás mellett

1. politikai-hatalmi,	5. faji, etnikai, vallási
2. vagyoni-tőketulajdonlási,	6. nemek szerinti
3. foglalkozási (legmeghatározóbb)	7. életkori.
4. iskola végzettségi	

Bourdieu: társadalmi struktúrában betöltött pozíciót az erőforrás- vagy tőkeellátottság határozza meg (gazdasági, kulturális, ill. társadalmi tőke) – az egyenlőtlenség is ebből fakad.

- **Osztályok:** a tőkék 3 dimenziós tere alapján határozhatók meg (mennyi és milyen fajta tőkével rendelkeznek, melyiktől függ a reprodukciójuk)

MAGYARORSZÁG

A **magyar társadalom** köztes helyzetben van Európában (gazdaságilag, társadalomszervezetileg egyaránt).

A két világháború között:

- az ország lakosságának fele a mezőgazdaságból élt (iparosodás kezdete)
- a középosztály kicsi volt (20%)
- a legszegényebbek: mezőgazdasági munkások és cselédek, kisbirtokos parasztok
- nagy jövedelemegyenlőtlenség

Erdei Ferenc: a magyar társadalom kettős szerkezete:

- **Úri-rendi (történeti-nemzeti) társadalom**
  - Történelmi arisztokrácia, nagybirtokosok, egyháziak, állami hivatalnokok, uradalmi tisztviselők, úri középosztály, nemzeti kispolgárság, parasztság („nemzet alatti társadalom”)
- **Modern polgári társadalomszerkezet**
  - Kapitalista vállalkozók, polgári arisztokrácia, burzsoázia, polgári középosztály, kispolgárság, szabad értelmiségiek, munkásság

1945 utáni évek:

Szovjet modell a gazdaságban

= központosított, monolitikus társadalomirányításra alapozott, redisztributív gazdaság.

Sztálini modell a társadalomban:

- Hivatalos nézet: „**Két osztály, egy réteg**” (a termelőeszközökhöz való viszony alapján)
munkásosztály, TSZ parasztság + értelmiség (velük szövetséges)
- Egyéb kategóriák: kisiparosok, egyéni gazdálkodó parasztság

1960-ban a magyar társadalom több mint fele a munkásosztályhoz tartozott, amely nagyon differenciált, átlagosan nem jellemezhető. —> A sztálini modell kritikái (Hegedűs, Ferge).

1962 – KSH: társadalmi rétegződés vizsgálatok.

A MAGYAR TÁRSADALOM RÉTEGZÖDÉSE AZ 1960-AS ÉVEKBEN

Ferge Zsuzsa: réteggmodell, **munkajelleg-csoportok** (1968) – munkamegosztás alapján

1. Vezető	6. Betanított munkás
2. Értelmiségi	7. Segédmunkás
3. Középszintű szellemi	8. Paraszt (mezőgazdasági fizikai)
4. Irodai (rutin szellemi)	9. Nyugdíjas
5. Szakmunkás	

Az 1960-as évektől a Ferge-féle munkajelleg-csoportokat használták a magyar társadalom szerkezetének a leírására. 20 évig nagyon releváns és jó modell + módszer volt.

Az 1980-as években azonban új modelleket kellett kidolgozni. *Az új irányok és kritikák a következők:*

1. A Ferge-féle rétegmodellben megkülönböztetett kategóriák belsőleg differenciálódtak, egyre inkább elkülönültek benne a különböző alrétegek (szakmunkásság, értelmiség, mezőgazdasági fizikai réteg).
2. A foglalkozás dimenziói mellett további dimenziókban is vizsgálni kell az egyének és családok elhelyezkedését a társadalomban, s e többdimenziós tér alapján lehet definiálni az eltérő társadalmi kategóriákat. (→ státuszcsoportok)
3. A gazdasági reformokkal és a második gazdaság kiterjedésével párhuzamosan az állami szektorban elfoglalt helyzet mellett egyre nagyobb szerepet kap a piac dimenziójában elfoglalt helyzet. Ezt a két dimenziót el kell választani egymástól. (→ L-modell, két Δ modell)
4. Az egyének mellett vagy helyett a családok és a háztartások vizsgálata.

Kolosi Tamás: státuszcsoport rétegződés vizsgálata (1982)

- a foglalkozás + *életkörülmények* + *életmód* dimenziói => társadalmi helyzet.
- Státuszdimenziók meghatározása, majd az ezekben elfoglalt hely alapján státuszcsoportok képzése (*faktoranalízissel képzett dimenziók alapján klaszteranalízissel képzett státuszcsoportok*)

Státuszcsoport: olyan egyének vagy családok csoportja, akik az adott dimenziókban együttevén hasonló helyzetben vannak

- **7 dimenzió:** 1. fogyasztás; 2. kultúra, életmód; 3. érdekérvényesítés; 4. lakás; 5. lakókörnyezet; 6. anyagi színvonal; 7. munkamegosztás
- Ez alapján **12 státuszcsoport** (köv. oldal).

Következtetések [babapiskóta hasonlat]

- Messze kiemelkedik a többi csoport közül az elit (7,2%); messze leszakad a deprivált csoport (14,4%)
- Nincs középosztályosodási folyamat, csak tömbösödés; a többi csoport sem tömörül az átlag körül.
  - *Tömbösödés:* egy viszonylag nagy tömb, a 2–5. státuszcsoportok (28,8%) lényegesen az átlag fölött, és egy másik még nagyobb tömb, a 8–11. csoportok (32,2%) lényegesen az átlag alatt helyezkednek el, és csak viszonylag kevesen 6–7. csoportok (17%) vannak többé-kevésbé középső helyzetben (ez nagyban ellentmond a nyugati tendenciáknak.)
- A népesség közel egynegyede teljesen kiszorul az érdekérvényesítésből (leginkább 6,9,11,12. csop.).

1. Elit

Legkedvezőbb életkörülmények között él. Kedvező helyet foglal el a munkamegosztásban..
Műveltségi indexe magas, érdekérvényesítő képessége jó.

2. Városias felső

Lakáshelyzete rosszabb, mint a fentiek – inkonzisztens.

3. Falusias felső

Lakóhely tekintetében marad el.

4. Fogyasztói magatartású közép

Elit szintű fogyasztás, de anyagi, érdekérvényesítési helyzete átlag alatti.

5. Városias jómódú munkás

Anyagi, lakás, lakóhelyi mutatói jók. Fogyasztási, művelődési mutatókban elmarad.

6. Rossz anyagi helyzetű közép

Anyagi színvonal és fogyasztás tekintetében elmarad.

7. Falusias közép

Rossz lakásviszonyok, lakókörnyezet.

8. Érdekérvényesítő alsó

Mindenben átlag alatti, de jó mutatók az olyan kérdésre, mint pl. „ki tudná-e védeni az esetleges munkahelyi hátrányokat?”.

9. Jó anyagiakkal rendelkező falusias alsó

Községben lakók. Többletmunkával jó anyagi helyzetben vannak, de minden más tekintetben átlag alatt vannak a nagy munkabefektetés miatt.

10. Városias alsó

Csak a lakókörnyezete kedvező.

11. Enyhén deprivált

Átlagos fogyasztási színvonal a mezőgazdasági kistermelés miatt.

12. Deprivált (14,4%)

Minden dimenzió mentén leszakadtak, halmozódó hátrányok.

A MAGYAR TÁRSADALOM RÉTEGZŐDÉSE AZ 1980-AS ÉVEKBEN

A magyar gazdaság társadalmi szerkezetének modelljei

Az állami redisztribúció és a piac dichotómiáján alapuló társadalmi szerkezet modellek

Kolosi Tamás (1987) és Szelényi Iván (1990) olyan elméleti modellt dolgoztak ki, amelyben

- két alapvető **dimenziót** különböztettek meg
  1. állami redisztributív
  2. piaci gazdaság, magánszektor (második gazdaság)
- **egyik mellett két társadalmi szerkezet** létét tételezték.

1) *állami redisztributív* gazdaságban elfoglalt pozícióban alapuló szerkezet

- csúcán az állami és pártbürokrácia – legalján az állami szektor segéd munkásai (nem képesek részt venni a piacra történő termelésben)

2) *piaci gazdaságban* elfoglalt pozícióban alapuló szerkezet

- csúcán a kisszámú magánvállalkozó – legalján a magánszektor bér munkásai

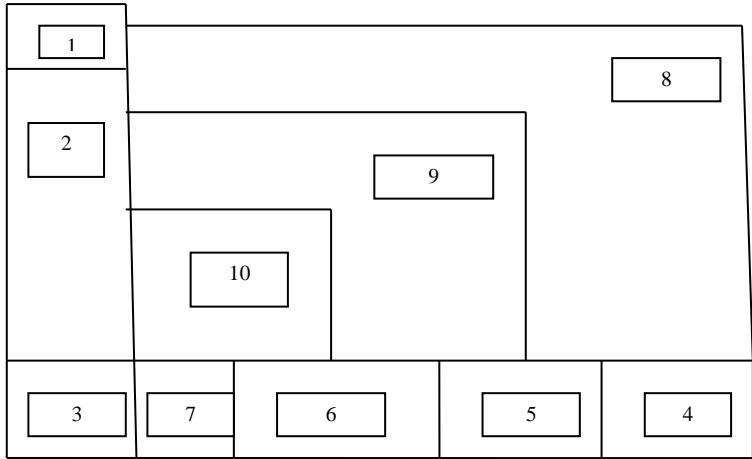
• A társadalom egy része *mindkét* gazdaságban vagy dimenzióban szerepet játszik.

- mert főmunkaidején kívül (állami redisztributív) a második gazdaságban is részt vesz.
- Jobb pozícióban lehetett egyik-másik dimenzióban.

Kolosi Tamás: L-modell (piac és redistribúció)

Duális modell, a függőleges tengely a redistributív gazdaság tengelye, a vízszintes pedig a piaci szféráé (második gazdaság).

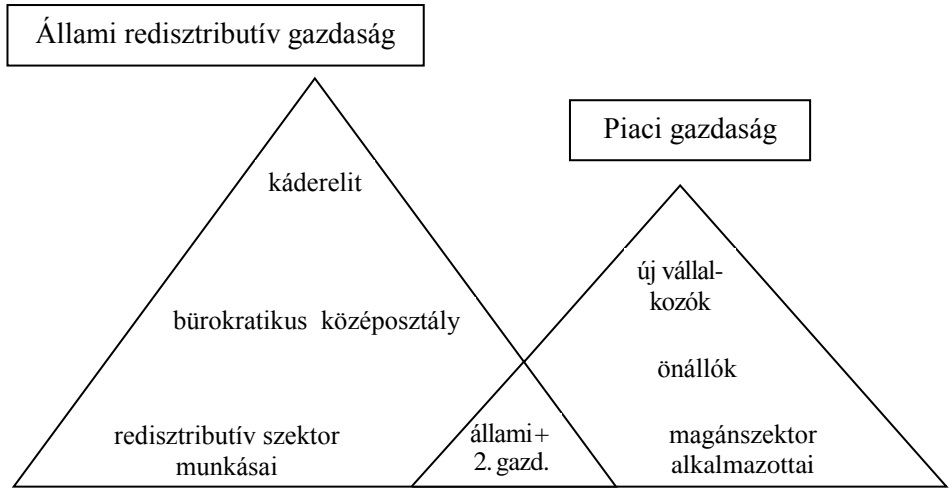
Redistribúció

Piac

- 1 = politikai-államigazgatási vezetők
- 2 = redistributív szektor nem-vezető középszintű alkalmazottai és munkásai
- 3 = a redistributív szektor szakképzetlen munkásai, akik nem tudnak a második gazdaságba bekapcsolódni
- 4 = a magánvállalkozók
- 5 = latens magánvállalkozók
- 6 = a magánszektor kisárutermelői
- 7 = a második gazdaságban részt vevő szakképzetlenek
- 8 = menedzserek, gazdasági vezetők
- 9 = a redistributív szektorban és a második gazdaságban is nagy jövedelmet elérő értelmiségiek, szakmunkások
- 10 = a redistributív szektorban és a második gazdaságban egyaránt közepes jövedelmet elérők

Szelényi Iván: „két háromszög” modell (első és második gazdaság)

az állami szektor azon dolgozói, akik a második gazdaságból is húznak jövedelmet

Jellemzők:

- Az állami redisztributív szektorban inkább rendi jellegű hierarchia érvényesül, míg a piaciban osztályjellegű hierarchia figyelhető meg.
- Mindkét modell egy átmeneti állapotot írt le, amely csak nagyon rövid ideig volt jellemző.
- Egyiket sem tesztelték empirikusan, ezek a strukturális csoportok csak elméleti csoportok.
- Mindkettő az 1980-as évek második felében készült.
- Mindkét szerző utalt arra, hogy a piaci dimenzió fontossága megnő.
- Annak van a legjobb helyzete, aki mind a két szektorban részt vesz. (+ képes lesz majd váltani)

A RENDSZERVÁLTÁS (1989/1990) UTÁNI ÉVEK TÁRSADALOMSZERKEZETE

Kolosi: a babapiskótából „terhes babapiskóta” lett: – még inkább középhiányos a társadalom.

Főbb jellemzők:

- Létrejött és megnőtt a munkanélküliség.
- Csökkent a foglalkoztatottak száma.
- Nőtt a jövedelmi egyenlőtlenség.
  - „A szegények még szegényebbek, a gazdagok még gazdagabbak lettek.”
- Nőtt a szegények aránya.
- Elsősorban a középrétegek csúsztak lejjebb.
- Új elit csoportok létrejötte: politikai, technokrata, menedzser.
- Napjainkban: a 2008-as válság hatása (a fenti folyamatok fokozódtak).

6. TÁRSADALMI MOBILITÁS

Társadalmi mobilitás: a társadalmi helyzet megváltozása, ill. megváltoztatása (ill. ennek folyamata)

Típusai:

- Vertikális (státuszhierarchiában elmozdulás: fel-/lefele)
- Horizontális (kb. azonos hierarchikus szintű pozíciók közötti elmozdulás)
- Intragenerációs (saját pályafutáson belül; ún. karriermobilitás)
- Intergenerációs (generációk között – szülő-gyerek státusza más)
- Területi (költözéssel változik a státusz; pl. jobb munka, életkörülmény stb.)
- Házassági (házassággal - || -)
- Strukturális (a társadalmi, gazdasági struktúra változásából eredő)
- Cirkuláris (helycserés)
- Kilépési mobilitás – egy társadalmi csoport leszármazottai milyen rétegbe kerülnek
- Belépési mobilitás – egy társadalmi csoport milyen rétegekből (s milyen arányban) tevődik össze

>> *Szándékolt* (egyéni késztetésre) és *kényszermobilitás* (a külső körülmények hatására).

A **mobilitási esély** függ: **a)** a társadalmi feltételektől; **b)** az egyéni aspirációktól.

Nyitott társadalomban van lehetőség a mobilitásra, **zárt** társadalomban nincs.

– *A társadalom nyitottságát mutatja:* ki- és belépési mobilitás (esélye)

▪ Honnan származik egyes rétegek utánpótlása	▪ Milyen egyes rétegek tagjainak esélye
a) saját soraikból → zártabb	a) más rétegekbe való bekerülésre
b) más rétegekből → nyitottabb	b) objektíve jobb életfeltételek közé

A mobilitáskutatás kérdésfeltevései:

- Hogyan és milyen tényezők hatására alakul a mobilitás (társadalmi rétegenként)?
- Mennyire nyitott/zárt egy társadalom?
- Milyenek az emberek mobilitási esélyei? Több vagy kevesebb a lehetőség?
- Mennyire rétegspecifikus bizonyos társadalmi státuszok elérése?

Mobilitási csatornák:

▪ Iskola	▪ Pártok, politikai szervezetek
▪ Hadsereg	▪ Szakmai szervezetek
▪ Foglalkozás, munkahely	▪ Házasság
▪ Vagyonszerző szervezetek (pl. tőzsde)	▪ Sport- és szórakoztató tevékenységek

A mobilitáskutatás lehet: • egydimenziós (foglalkozás) és
• többdimenziós (pl. foglalkozás, iskolai végzettség, lakóhely, jövedelem)

Magyaró: (Kolosi Tamás, Róbert Péter) A rendszerváltás után csekély foglalkozási mobilitás (ffi $\frac{1}{3}$, nők $\frac{1}{4}$). Népeség 15-20%-a felfelé mobil, 10% lefelé mobil életszínvonal-romlással. Jellemző még a lefelé mobilitás egy-egy dimenzióban (alacsonyabb presztízsű munka, magasabb jövedelem). Ill. a kényszermobilitás.

Mobilitási mutatók:

- *Strukturális mobilitás*
- *Cirkuláris (tisztá) mobilitás* = összmobilitás – strukturális mobilitás
- *Mobilitási esélyhányados* (relatív esély: hányszorosa a mobilitás esélye adott réteg esetén)
- *Státuszmobilitás*: kezdeti és elért társadalmi pozíció összehasonlítása különböző társadalmi dimenzióban elfoglalt hely alapján számolt státuszindex alapján. (ISA paradigma³)

Róbert Péter a társadalmi mobilitást úgy vizsgálta, hogy megnézte 4 társadalmi dimenzióban (foglalkozás, műveltség, anyagi helyzet, lakóhely) a társadalmi származást és az elért társadalmi helyzetet. A kétféle (kezdeti – elért) pozíció alapján státuszindexet számolt, hányadosuk a státuszmobilitási mutató.

A mobilitás konzisztenciája:

- Konzisztens: ha a társadalmi státusz a különböző dimenziókban egyszerre és egy irányban változik.
- Inkonzisztens: ha nem; (1. pl. túl gyors változások idején; 2. pl. éhező professzor)

Mobilitási mátrix: kilépési, belépési mobilitás vizsgálata, mobilitási esélyhányados számítása

Példa: egy foglalkozási, intergenerációs mobilitást mutató egyszerű mátrixra

		Fiú			<i>Apa összes</i>
		szellemi	fizikai	mg-i	
Apa	szellemi	80	50	20	150
	fizikai	100	150	100	350
	mezőgazdasági	70	300	130	500
<i>Fiú összes</i>		250	500	250	1000

ISKOLA ÉS TÁRSADALMI MOBILITÁS

Az iskola szerepe a társadalmi mobilitásban: **vitatott**.

- *Funkcionalista (harmónia)* felfogás: az iskola pozitív társ-i szerepe; iskolai érdem szerint szelektál.⁴
- *Konfliktuselméleti* ~: az iskola nem biztosítja az esélyek egyenlőségét, a származást értékeli; legitimálja és újratermeli a fennálló társadalmi viszonyokat.

P. Bourdieu: az iskola újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket. A származási egyenlőtlenségeket iskolai egyenlőtlenségekké alakítja (a művelt jó modort értékeli); ezekből társadalmi egyenlőtlenségek lesznek (szelektációs mechanizmusok a továbbtanulásakor, a munkaerőpiacon).

Az iskolai esélyegyenlőtlenségek okai:

- a származás meghatározó (tükröződik a tanulmányi eredményekben)
- öröklődés szerepe
- családi tőkék különbözősége
- eltérő nyelvhasználat (nem érti a tanárt) [Bernstein: korlátozott és kidogozott kód]
- eltérő szülői aspirációk
- másodlagos szelektációs mechanizmusok (iskolán belül)

³ ISA paradigma: a Nemzetközi Szociológiai Társaság által kidolgozott módszer (1950-es évek). A mobilitási kereszt-táblák egyik dimenziójában az elért társadalmi kategóriákat mutatják ki, a másikban a származást. (Példa: az előadáson)

⁴ Az iskola funkciói: oktatás, nevelés, szocializáció; társadalmi integráció, szortírozás, kutatás-fejlesztés.

7. HÁZASSÁG ÉS CSALÁD

CSALÁD: a fogalomnak többféle meghatározása, értelmezése van.

- *interakcionista* iskola: a család a családtagok közötti állandó érintkezés, kölcsönhatás;
- *funkcionista* irányzat: a társadalom speciális funkciókat betöltő egysége
  - Talcott **Parsons**: a család a társadalom alrendszere; megértéséhez meg kell vizsgálni azokat a funkciókat, amelyeket a társadalomban ellát.

Család: emberek csoportja, akiket közvetlen rokonsági (házassági /leszármazási) kapcsolat fűz össze, felnőtt tagjai vállalják a gyermekek gondozásának felelősségét.

Ernest W. **Burgess**: A családot olyan személyek alkotják, akiket házasságkötés, vérségi kapcsolat vagy örökbefogadás fog egybe. Közös háztartásban, egy fedél alatt élnek; osztoznak egy közös kultúrában (ez egy nagyobb társadalmi egység kultúrájából származik, de sajátos vonásai is vannak).

A család funkciói:

1. Termelési-gazdasági funkció (mára visszaszorul)
2. Fogyasztási funkció
3. Reprodukciós funkció
4. A felnőttek és gyermekek pszichés védelme (intimitás, feszültség szabályozás)
5. Gyermekszocializációs funkció

HÁZASSÁG: társadalmilag elismert és jóváhagyott partneri közösség két felnőtt ember között

- **Házasságkötés:** az a cselekmény, amellyel felnőttek házastársi-családi kapcsolatot létesítenek.
- A házassági kötelék révén szélesebb rokonsági csoportokat is összekapcsolnak.

Rokonság: azon emberek közötti kapcsolatok, amelyek házasság vagy leszármazás révén jönnek létre

Háztartás: együtt lakó, fogyasztó, megélhetési költségeiket megosztó emberek csoportja.

Általában, de nem feltétlenül rokonok (pl. összeköltözés).

Családtípusok:

- **nukleáris (kis) család:** közös háztartásban élő nő és férfi, saját vagy fogadott gyerekeikkel
- **kiterjesztett család:** 3 vagy több generáció él együtt ugyanabban a háztartásban vagy egymáshoz nagyon közel (*tradicionális társadalmakra jellemző*)
- **csonka** vagy **hiányos család:** az egyik szülő nem él együtt a családdal
- **zárt** család: kevés külső kapcsolat ⇒ nagy belső intimitás, külső kontroll hiánya, kilépés nehéz
- **nyitott** család ⇒ sok külső kapcsolat, alacsony belső intimitás

Családmodellek:

- **matrilokális** / **patrilokális:** a házaspár a **feleség** / **férj** szüleinek lakóhelyére költözik

Házasságtípusok: (egyed társadalmakban normatív)

- **monogám** házasság: egy férfi és egy nő házas együttléte;
- **poligám** házasság: ahol egy férfinak vagy nőnek több házastársa van
  - fajtái: poliginia (többnejűség); poliandria (többférjűség)
- **csoportházasság:** amikor több férfi és nő él együtt közösen házas kapcsolatban
- **exogámia:** csoporton kívülvel kötött házasság (nem törzsből, nemzetségből, faluból valóval)
- **endogámia:** csoporton belüli házasságkötés
- **homogámia:** adott társadalmi csoporton (osztály, réteg, felekezet, etnikum) belüli házasság

VÁLÁS: a házasság felbontása, a házastársak különválása.

- **A válási arányszámok alakulása:** a modern társadalmakban erősen megnőtt a válások száma.
Magyarország: házasságkötések száma felére esett vissza, 42-46% válással végződik.
- **A válások okai**
  - A házasság érzelmi alapja meginog (régen gazdasági, termelési egység).
  - Nők emancipációja, anyagi, társadalmi függetlenedés.
  - A házasságban töltött idő is megnőtt (átlagéletkor nő).
  - A szekularizáció révén csökkent a válás miatti megbélyegzés.
  - A válási jogszabályok liberálisabbak lettek.
  - Családon belüli bántalmazás.

Magyarország: a válás gyakran az alkoholizmus, a férj bántalmazó magatartásának, a szexuális és érzelmi elhidegülésnek, ill. a nem megfelelő lakásviszonyoknak a következménye.

A család és a házasság alternatívái:

1) Együttélés: házasságon kívül egy pár szexuális közösségben él együtt

- Egyre inkább terjed a nyugati társadalmakban. A házassági életkor is kitolódik.
  - Az 1980-as években kezdett elterjedni a hallgatók körében. Régen botrányos, ma népszerű. (Svédország: 1960: a párok 1%-a; ma: 25%.) Lehet belesodródás. Tarthatják házasságkötés előtti próbaidőnek. Az együtt élő párok többsége később házasságot köt (idővel, gyermekszületéskor).

2) Kommuna: választott közösség, vagyoni és családközösség

- USA, XIX sz. közepe: John Humphrey Noyes vallási eszméit követő Oneida közösség (Új-Anglia). Minden férfi tag házastársa volt minden nőnek, mindannyian szülei voltak a közösség gyerekeinek.
- Másutt is sok kommuna alakult, egy idő után felbomlottak.

3) Kibuc: kommunális életforma Izraelben

- a legtöbb eredetileg kollektív mezőgazdasági vállalkozás volt; ma sok ipari termelő is
- úgy működik, mintha egyetlen háztartás lenne
- közösségi gyermeknevelés (gyerekek „gyerekházban” laknak, csak a hétvégét töltik a szüleikkel)

4.) Egyedülállók:

- A modern társadalmakban számuk egyre magasabb.
- Az életciklus különböző szakaszaiban mást és mást jelent.
- Szinglik: felemás érzelmek (+: karrier, szabadabb, független élet, -: magány; kapcsolatra vágnak).

8. GAZDASÁG ÉS SZERVEZET

Gazdaságszociológia: a gazdaság működését társadalomba ágyazottan szemléli.

Szervezetszociológia: a társadalmi szervezetekben zajló folyamatokat vizsgálja, a szervezet belső és külső társadalmi viszonyait kutatja.

Mi most a gazdasági és munkaszervezetek vizsgálatára koncentrálnak.

(Lásd még: *Vezetés, szervezés c. és Emberi erőforrás menedzsment c. tantárgyak anyaga.*)

A klasszikus közgazdasági és a szociológiai felfogása különbsége:

- *Klasszikus közgazdaságtan:* az ember racionális cselekvő, döntéseit a profitmaximalizálás és veszteségminimalizálás vezérli, másokkal nem törődik (homo oeconomicus)
- *Szociológia:* az embert nem csak a haszonszerzés motiválja; viselkedését társadalmi értékek és normák is vezérlik (homo sociologicus). Az egyének és társadalmi csoportok viselkedését, a szervezetek és intézmények folyamatait társadalmi környezetükben és viszonyaiban kell vizsgálni.

GAZDASÁG

Max Weber: **gazdaságról** beszélünk, ha a szükösen rendelkezésre álló javak, eszközök sajátos viselkedést idéznek elő.

Gazdálkodás: az anyagi javak termelésének, fogyasztásának módja.

- 2 típusa:
  - *háztartás* (saját szükséglet fedezése)
  - *vállalkozás* (haszonszerzésre irányuló befektetés)

A **gazdasági fejlődés** három fő szakasza (Karl Brücher):

1. *zárt háztartás:*
  - csere nélküli, tisztán szükségletre termelés;
  - tudásátadás háztartási keretek között
2. *városgazdaság:*
  - közvetlen csere és adott vevőkörré termelés;
  - oktatás, igazságszolgáltatás a település feladata
3. *nemzetgazdaság:*
  - árutermelés, kereskedelem; + a termelést szolgáló javak tőkeként funkcionálnak;
  - az oktatás, védelem, jogszerűség biztosítása állami szinten szerveződik.

Pierre Bourdieu – tőkeelmélet

- **Tőke:** Anyagi vagy elsajátított (inkorporált) formában felhalmozott munka, erőforrásként használható.
  - A kül. tőkefajták egymásba alakíthatóak (konvertálhatóak). Cél: minél kisebb tranzakciós költséggel.
- **Tőkefajták:** *Gazdasági tőke:* közvetlenül anyagi tőkévé alakítható. Más tőkefajták alapja.
  - Társadalmi tőke:* erőforrásként hasznosítható kapcsolatrendszer.⁵
  - Kulturális tőke* – fajtái:
    - Inkorporált (belsővé tett): tudás, ismeretek
    - Tárgyasult (objektívált): kulturális javak, könyvek, képek
    - Intézményesített: iskolai végzettségek, címek (pl. nemesi címek)

Kapcsolathálók szerepe a gazdasági cselekvés során.

- Szervezetten belüli és szervezetek közötti kapcsolatok (jellemzésük szempontjai)
- Mark Granovetter: A gyenge kötések ereje
  - Ismerősi hálózatok révén: új lehetőségek (állás, információ, partner)
- Kevesebb költséggel érhetik el céljaikat, együttműködést irányító normák, interakciók, gyors információáramlás, bizalom / megbízhatóság – versenyképesség.

SZERVEZETEK

- A gazdasági tevékenységek keretei a modern társadalomban.
- Tudatosan létrehozott, hierarchizált, tartós társadalmi képződmények, amelyek adott cél(ok) érdekében biztosítják tagjaik koordinációját és együttműködését.

Definíciók:

- „A szervezetek az emberek által tudatosan létrehozott képződmények, amelyekben az emberek egy csoportja tevékenykedik, s ezt valamilyen együttes cél érdekében teszik.” (Jávor István)
- „A szervezet olyan mesterséges úton kialakult rendszer, amelyben a szervezethez tartozó emberek összetartozó és egybehangolt feladatok együttesét kell, hogy ellássák az előírt, szabályozott feltételek mellett, azaz, hogy betöltsék a szervezeti funkciókat, megvalósítsák a szervezeti feladatokat.”
- Max Weber: „Szervezetnek nevezünk egy kifelé szabályokkal korlátozott vagy zárt társadalmi kapcsolatot, ha a kapcsolat rendjének betartását az biztosítja, hogy bizonyos emberek (egy vezető, esetleg az igazgatásban résztvevők csoportja) arra specializálták a viselkedésüket, hogy érvényt szerezzenek a rendnek.”
- Zygmunt Baumann: A szervezet társadalmi kapcsolattal, köteléssel összefogott egyének együttese; jellemzői: 1. tartósság; 2. tagjainak felcserélhetősége; 3. folyamatos koordináció; 4. funkcionálisan partikularizálhatóság; 5. hierarchizáltság. „*Akkor beszélhetünk szervezetekről, ha a funkciók meghatározott tartós rendszerével van dolgunk, amely funkciókat meghatározott típusú cél vagy célok megvalósítása kapcsol össze, függetlenül attól, hogy e funkciókat ki látja el; és ha olyan rendszerrel van dolgunk, melyben az igazgatás hierarchiáját alkotó speciális koordinációs funkciók elkülönülnek egymástól.*”

A szervezetek tipizálhatók: méret, tevékenység, cél, tulajdonviszony, hatalom-vezetés szerint

A szervezetek belső viszonyait meghatározó tényezők:

- szervezeti célok
- hatalomforrások
- szervezeti kultúra
- konfliktusok

⁵ *A társadalmi tőke* aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak. Mozgósítható. Általa erősíthetik társadalmi státuszukat, kevesebb költséggel érhetik el céljaikat, hatalomra tehetnek szert. Becsületen alapul; hasznos lehet, amikor fontos társadalmi pozíció betöltése vagy politikai karrier elérése a cél.

SZERVEZETEK A GAZDASÁGBAN

A **racióális szervezetek** két típusa: a bürokrácia és a gyár.

Max Weber: a modern fejlődés egyik legfontosabb jellemzője a szervezetek fokozódó bürokratizálódása.

a) A bürokratikus szervezetek sajátosságai:

1. Szigorú szabályok szerinti működés
2. Egyértelmű uralmi hierarchia (alá-fölérendeltség), rögzített hatás- és jogkörök
3. Az ügyintézés alapja a szaktudás, szakképzettség
4. Az ügyintézés meghatározott előírásokhoz, eljárásokhoz igazodik
5. Az ügyintézésről írásos dokumentumok készülnek
6. Az ügyintézésben a kapcsolatok személytelenek
7. A hivatalnokok kinevezésének elve érvényesül, a fizetés pozíciótól és a szolgálati időtől függ
8. Az alkalmazott munkakörét nem használhatja fel személyes céljaira

A bürokrácia kritikái (Michel Crozier):

- Túlságosan személytelen és merev
- Állandó növekedésre törekszik; ▪ sőt: oligarchizálódási tendencia
- Eredeti célja helyett maga a működés, a szabályok válnak céllá

b) A gyári munkaszervezet: a XX. század munkaszervezési gyakorlata.

A munkatermelékenység növelésére különböző módszereket dolgoztak ki:

- *Taylorizmus:* e munkaszervezési forma a dolgozók minden mozdulatát racionálisan megtervezni, cél az emberi spontaneitások kiiktatása
- *Human relations* irányzat: fontosak az *emberi kapcsolatok* a munkahelyen (feltárás, fejlesztés) (nagyobb mértékben hozzájárulnak a munkateljesítmény növekedéséhez, mint a fizikai körülmények)

Az ipari dualizmus elmélete:

A *tömegtermelés* paradox módon fenntartja saját ellentétes termelési módját, a *kisipart* azáltal, hogy specializált, célirányos gépeket igényel, amelyeket maga a tömegtermelésben nem képes előállítani.

- A kisüzem, kisipar képes 1) specializált igényeket kielégíteni, 2) rugalmasan alkalmazkodni.

Kisvállalkozói területi szerveződési formák: (kooperációk)

1. *Municipalizmus:* területi szerveződés valamely városközpont körül, közösségi öngazgatással
2. *Paternalizmus:* kézművesek gyárba tömörülése a termeléshez szükséges drága gép miatt
3. *Familiarizmus:* családtagok által birtokolt vállalkozások laza szövetsége

A gazdasági szervezetek közötti **koordináció típusai** (Kornai János):

- **Bürokratikus:** alá-fölérendeltségi viszony van a koordináló és a koordinált szervezet között
- **Piaci:** a felek jogilag egyenrangúak, a tranzakció célja a nyereségszerzés
- **Etikai:** mellérendeltségi viszony, cél egy erkölcsi norma vagy hagyomány követése
- **Agresszív:** alá-fölérendeltségi viszony, a tranzakciót az önkényes erőszak kényszeríti ki

9. URBANIZÁCIÓ ÉS TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEK

TELEPÜLÉSTÍPUSOK (eltérő definíciók: osztályozási szempont és országonként is)

Rang szerint: városi államigazgatási ranggal rendelkező település (város), községi rangú (község, falu).

Népességszám szerint:

- *Metropolisok:* > 1 millió lakos
- *Középvárosok:* 20–100 ezer lakos
- *Nagyvárosok:* > 100 ezer lakos
- *Kisvárosok:* 5–20 ezer lakos.

Szociológiai definíciók:

1) **Város** az a település, amelynek lakossága és környezete a környező falvak számára bizonyos **központi funkciókat lát el** (pl. szaküzletek, szakorvosi ellátás, legalább középiskola, művelődési intézmények). Többnyire környéke államigazgatási központja is.

2) **A város lakossága heterogénebb** minden szempontból (foglalkozás, műveltség, életszínvonal), ezért az emberi **kapcsolatok személytelenebbek**, a szomszédság, a család szerepe is meggyengül. Gyengébb az egyén viselkedésének társadalmi kontrollja, gyakoribb a *deviáns* viselkedés.⁶

– [A *falut* ezzel szemben szorosabb társadalmi kapcsolatok, hagyományosabb gondolkodás, a társadalmi normákhoz való nagyobb fokú alkalmazkodás, általában nyugodtabb életmód jellemzi.]

Agglomeráció: lakossága *szoros, mindennapi kapcsolatban áll a közeli nagyvárossal* (pl. napi igazás).

Tanya: különleges magyar településtípus; a falvak és városok zárt beépítésű részén kívül fekvő, egyedül álló vagy kevés lakóépületből álló település, a hozzá tartozó mezőgazdasági épületekkel.

Folyamatok:

- **Urbanizáció:** kétféleképp fordítható és értelmezhető:

- 1) Városodás: az a tendencia, hogy a városi népesség aránya nő;
- 2) Városiasodás: a települések városias jellege erősödik

(több emeletes épület, kemény burkolatú út, jobb kereskedelmi ellátás).

- **Szuburbanizáció:** a városok belső kerületeiben a népesség száma fogy, a külső kertvárosi népesség nő.

- **Szegregáció:** a különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok lakóhelye erősen elkülönül egymástól egy településen belül.

- *Slumosodás:* a város egyes részeinek rohamos *állagromlása*, lakóinak *elszegényedése*.

Slum [angol]: a városok szegények által lakott részeinek megnevezése.

- **Invázió:** egy településrészbe a korábbi népességtől eltérő népesség költözik, és a korábban szokásos tevékenység mellé újabb tevékenységfajták kerülnek.

- **Szukcesszió:** egy településrész lakosságának és gazdasági tevékenységének összetétele megváltozik.

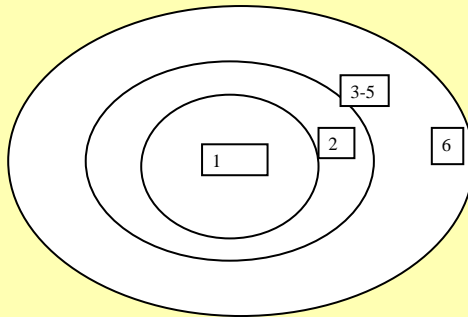
- **Filtráció:** a lakások lakói kicserélődnek: egyre szegényebbek költöznek be, a korábbiak jobb minőségű lakásba mennek.

⁶ Louis Wirth: a méret, a populáció sűrűsége és a heterogenitás elősegíti a személytelen kapcsolatok kialakulását.
Carl Fischer: saját szubkultúrájukon belül hoz(hat)nak létre erős kohéziójú csoportokat.

A városok rétegződésének térbeli modellezése:

Park és Burgess (1925, chicagói városökológiai iskola): koncentrikus körök elmélete

- Chicagóban sok bevándorló jelent meg a XIX. század végétől. Nagyon elkülönültek (szegregáció).
- Burgess és Park empirikus vizsgálatuk alapján megállapították, hogy **a társadalmi osztályok, csoportok koncentrikus körök módjára helyezkednek el**. A városközpont az üzleti negyed. Körülötte a régi ipari övezet leromlott állapotú bérházai, utána a munkás-lakóövezet, majd az alvóvárosok, elővárosok következnek. Itt alakulnak ki a családi házias külvárosi területek (szuburbínák). Az átmeneti övezettől kifelé egyre magasabb az életszínvonal és a társadalmi státusz. Elméletüket másutt is alkalmazták.

1 = Üzleti negyed: városközpont (szolgáltató szektor, felhőkarcolók, irodaházak...)

2 = Átmeneti övezet: korábban jó állapotú bérházak, de fokozatosan leromlott az állapota. A XIX. sz. 2. felében ez volt az ipari övezet. Belső gyűrűjében gyárak, külső gyűrűjében alacsony színvonalú lakónegyedek. Itt összpontosulnak a társadalmi problémák: szegénység, bűnözés, prostitúció, alkoholizmus.

3-5 = Munkás lakóövezet: bérházak és jobb minőségű épületek.

3: *Jobb helyzetű munkások bérházai*; 4: *Családi és társas házak*; 5: *új bérházak*.

6 = Alvóvárosok, elővárosok: ingázók. Ez később hatalmas kertvárosi övezet lesz.

– Még 2 övezetet különböztettek meg: mezőgazdasági övezet + a Metropolis vonzáskörzete.

A városökológiai iskola szerint a városfejlődés természetes folyamat, ahol a biológiai ökológiához hasonló verseny folyik az invázió-szükszesszió folyamatai által, amely a népséget szelektálja, külön régióban tömöríti. Az urbanizmus mai teoretikusai szerint a városiasodás nem automatikus folyamat; hatnak rá a politikai, gazdasági változások. Tervezhető, a negatív hatások mérsékelhetők.

Hoyt: szektorális modell: a városokat szektorokra lehet osztani (ipari, kereskedelmi, lakóterületi~).

Más modell: A nyugat-európai városokban a jobb módú lakóépületek, negyedek északnyugat felé állnak (az északnyugati szél miatt tisztább a levegő), illetve a dombokon és folyók partján.

Az övezetek elkülönülése a lakosság szegregációjával jár.

- A szukcesszió által érintett lakások helyzete romlik, az övezet lassan a „slumosodás” felé halad.

Harris és Ullmann: több központú (többmagvú) modell – a város több központból növekszik.

- A térbeli növekedéssel egyre több funkcionálisan specializálódott magterület alakul ki.
(Minden központ specializálódik valamire: pénzügy, keresk., ipar, eü., kultúra, tercier.)
- Így nem a társadalmi csoportok, hanem a munkahelyek szegregációjáról lehet beszélni.

Az urbanizáció jellemzői, urbanizációs tendenciák

Az urbanizáció ma is tartó folyamat. 1940-ben minden 8. ember élt városban, minden 100. metropolisban. 1980-ban minden 3. ember városi lakos, minden 10. metropolisban élt. 2020-ban egy előrejelzés szerint az emberek közel 2/3-a városi lakos lesz.

A második világháborút követően a zsugorodó lakosságú nyugati városokban **két ellentétes irányú migráció** zajlik: a városba költözés és az abból való elmenekülés az agglomerációs övezetbe, ahol a munkahelyek kiszélesedése megtörténik (peremvárosok). Az 1990-es évektől reurbanizációs folyamatok indultak el: a belső városrészek megújulnak – lakosságvonzás, kulturális gazdaság (pl. London, Bécs, Berlin). Exkluzív lakónegyedeket alakítanak ki, főleg a történelmi városrészeknél (Párizs, Róma, Madrid), vagy pedig (főleg a leromlott állapotú területeken) komplex rehabilitációs programokkal jobb lakáskörülményeket teremtenek: a lakosság nagy része itt marad, kiegészül magasabb státuszú családokkal (pl. Bp. Magdolna-negyed).

A VÁROSEJLŐDÉS SZAKASZAI (📖 Enyedi György, 1988)

1. **Városrobbanás:** rohamosan nő a városok népessége, tömeges az elvándorlás a faluról.
2. **Szuburbanizáció:** a városnövekedés lefékeződik (relatív dekoncentráció): a nagyvárosokban helyenként csökken a népesség és fejlődnek az elővárosok. (Előbb a népesség, majd az ipar és a tercier ágazat szuburbanizációja.) A falvak között elválnak a növekvők és a hanyatlók.
3. **Dezurbanizáció:** A városnövekedés megáll; az agglomerációban is csökken a lakosság és a munkahely). A falusi népesség száma és aránya nőni kezd (+falusi életmód divatja).
4. **Reurbanizáció:** „vissza a városba”; a város népessége nő, agglomerációé csökken.⁷

– ok: a (bel)városi lakókörnyezet feljavul, fiatal értelmiségi, menedzser rétegnek vonzó

A MAGYARORSZÁGI TELEPÜLÉSRENDSZER JELLEMZŐI

*Főváros-centrikus. *Városnövekedés 2. szakasza. *Városfejlesztések (kulturális gazdaság). *Előregedő falvak.

Szelényi Iván (1990) a központi támogatásban való részesülés és az ezzel összefüggő **fejlődési lehetőségek alapján** az alábbi 5 falu és 2 város kategória megkülönböztetését javasolta:

1. sorvadó falu + tanya; 2. hanyatló falu; 3. stagnáló~; 4. fejlődő~; 5. gyorsan fejlődő, városiasodó falu
6. kevésbé fejlődő, főleg kisebb és nem megyeszékhely város; 7. erősen fejlesztett város.

Andorka Rudolf a **regionális különbségeket** tartja meghatározónak.

- A gazdasági fejlettség különbségei újabb régióhatárokat jelöltek ki az 1980-as évek végén.
- A fejlettségbeli különbség a rendszerváltás után nem szűnt meg, sőt felerősödött.
- A munkanélküliségi ráta és jövedelemszint erősen differenciálódik a régiók fejlettsége szerint.
  1. Budapest a legfejlettebb, ezt követik sorban
  2. a főváros körüli központi megyék (Pest, Fejér, Komárom-Esztergom),
  3. déli megyék (Dél-Dunántúl, Dél-Alföld)
  4. észak-keleti megyék (Északi-középhegység, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar)

⁷ Feltételezett opció: a technológiai fejlődés következtében egységes civilizációs szintű településrendszer alakulhat ki; számolhatunk újabb központok megjelenésével, ill. a munkahelyek erős decentralizációjával.

10. NÉPESEDÉS ÉS EGÉSZSÉG

Demográfia: a népességszámmal és a népesedési folyamatokkal foglalkozó tudomány.

Tárgya:

- a népesség mérete, szerkezete, eloszlása, populációdinamika
- a népességet befolyásoló gazdasági, társadalmi, kulturális, biológiai folyamatok összefüggései
  - (pl. születések, halálozások, vándorlás, öregedés hatására történő változás)

Kiterjedése: a teljes társadalom vagy annak egyes csoportjai (oktatási, nemzetiségi, vallási, etnikai...)

Alapfogalmak:

Termékenység: szülőképes korú női népességre vagy annak egyes részeire jutó születések száma

Halandóság: a halálozások vizsgálatakor használt fogalom

- Halálozások korcsoportonkénti valószínűsége, születéskor várható időtartam

Reprodukción: a népesség számának és összetételének hosszú távú alakulása a termékenység és halálozás hatására

Morbiditás: a betegségek előfordulásának gyakorisága

- Incidencia-mutatók (adott idő alatti új betegek száma)
- Prevalencia-mutatók (betegek számaránya)

A demográfiai adatok forrásai:

- Népszámlálások (Magyarország: 1784–1787, 1851, 1857, 1870 óta tízévente)
- éves népmozgalmi statisztikák
- kérdőíves felmérések

Népesedési trendek

A Föld népességszáma hosszú ideig alacsony volt és igen lassan nőtt. A XVIII. század második felében exponenciálisan kezdett nőni. 1750 után a halandóság fokozatos javulása következtében Európában és az európaiak által lakott tengerentúli országokban a népesség növekedése felgyorsult. A halandóság csökkenését hosszabb-rövidebb idő múlva a termékenység csökkenése követte, lelassítva a népesség növekedését, mígnem mára a születések száma alig nagyobb (egyes helyeken kisebb), mint a halálozások száma. 1950 után a fejlődő országokban a halandóság gyorsan csökkent, nőtt a népességszám. A halandóság leginkább társadalmi okoktól függ (társadalmi rétegenként is eltérő).

Tehát a **népességnövekedés mértéke** eltérő a világ térségeiben:

- Az **iparosodott országokban** alacsony a születési és a halálozási ráta; a népesség idősödő.
- A **fejlődő országokban** a népesség gyorsan nő. Magas a születési, csökken a halálozási ráta.

NÉPESEDÉSI ELMÉLETEK

Malthusianusok:

Thomas Robert **Malthus** (1766–1834, közgazdász, demográfus): A népesség mértani haladvány szerint nő, ám az ellátásához szükséges fogyasztási javak csak számtani haladvány szerint. Amikor a kettő közötti különbség nagy lesz, megbomlik az egyensúly: az életszínvonal csökken, a nyomor és az éhezés fokozódik. Ekkor különböző „fékek” lépnek életbe: pl. háború, járványok, természeti katasztrófák.

- A *malthusianusok* szükségesnek tartják a születéscsökkentést, a háborúkat, pusztító csapásokat, amelyek szerintük megoldják a túl gyors népesedést. Mások bírálják ezt az elméletet.

A demográfiai átmenet elmélete:

Demográfiai átmenet = a halandóság hosszú távú javulása és az azt követő termékenységszökkenés.

5 egymást követő fázisa:

1. A halálozási és születési arányszám egyaránt igen magas.
2. A halandóság javulni kezd, a termékenység magas marad, a népesség gyorsan nőni kezd.
3. A halálozási arányszám tovább csökken, de a születési arányszám is csökkenni kezd, a népesség növekedése továbbra is gyors.
4. A halálozási arányszám csökkenése lelassul, majd megáll, a születési arányszám tovább csökken, ezért a népesség növekedése lelassul.
5. A halálozási és a születési arányszám alacsony szinten stabilizálódik, a népességnövekedés megáll.

Mára minden fejlett országban végbement.

A halandóság javulását a fejlődéssel, a születések csökkenését a városiasodással, az életszínvonal és az iskolai végzettség emelkedésével, a modern gondolkodásmóddal magyarázták.

- Kritika: mindenütt más okból indult meg az arányszám csökkenése. Pl. a fejlődő országokban.

A TERMÉKENYSÉG KÖZGAZDASÁGTANI ÉS SZOCIOLÓGIAI ELMÉLETEI

Közgazdaságtani elméletek: a családok gazdasági kalkuláció, racionális mérlegelés alapján döntenek a gyermekvállalásról, gyermekeik számáról.

- Alfred **Sauvy** (francia demográfus, közgazdász): a házaspárok anyagi helyzetüktől, jövőbeli jövedelmük alakulásától, társadalmi közhangulattól (pl. *gyerekpárti/-ellenes?*) függően döntenek.
- Garry **Becker** (1960): a házaspár úgy dönt a gyerekvállalásról, mint hosszú távú beruházásról. Mérlegelik a hasznokat, örömeiket, ill. a költségeket, jövedelmüket.

A gazdasági fejlődéssel nő a család jövedelme, de nőnek a költségek is, ezért lehet, hogy kevesebb gyereket vállalnak. Az anya lekötöttsége keresetkiesést okoz. A gyerekek száma és „minősége” között helyettesítési viszony áll fenn: kevés, de jobban iskolázott gyermek jobb, mint több, de kevésbé iskolázott. Az elmélet szerint a magasabb jövedelmű családnak lesz több gyermeke.

- Richard **Easterlin** (1978): a házaspárok életszínvonalra és gyermekszámra vonatkozó elképzelései nemzedékről nemzedékre változnak. Gyerekkori életszínvonalat meg akarják tartani. (*gyerek v. kocsi*)

Szociológiai elméletek: a családok nem gazdasági kalkulációk alapján döntenek gyermekeik számáról; azokat az értékeket és normákat követik, amelyeket társadalmi környezetük elfogad.

- A gazdasági prosperitás, a kedvező jövő felfelé, a tartós depresszió és a pesszimista jövőkép lefelé módosítja a társadalom által ideálisnak tartott gyerekszámot.
- A nők karrierambíciója, egyenjogúságra törekvése is csökkenti a gyerekszámot.

NÉPESEDÉSI POLITIKA: a demográfiai növekedés ütemének befolyásolására való törekvés, tudatosan hatva a termékenységre, halálózásra, a nemzetközi vándormozgalomra, a népesség belső területi megoszlására.

Eszközei:

- társadalmi eszközök (pl. család- és szociálpolitika)
- gazdasági eszközrendszer (pl. adókedvezmény)
- közegészség javítása (pl. munkakörülmények)

Halandósággal kapcsolatos elméletek:

- A halandóság javulásában az életszínvonal emelkedésének és a közegészségügyi állapotok javulásának nagy szerepe volt, a XX. századtól az orvostudomány fejlődésének is.
- A szociológia a megbetegedésben és a halálózásban szerepet játszó közvetlen és közvetett társadalmi tényezőket hangsúlyozza, nem tagadva a biológiai adottságok szerepét sem.

Egészséges: az, akinek az életműködései az adott környezetben kiegyensúlyozottak, lelki élete harmonikus, a társadalom elvárásainak képes megfelelni.

A társadalom egészségi állapotának jellemzésére, összehasonlítására szolgáló mutatók;

- pl. a születéskor várható élettartam, a csecsemőhalálózási ráta

Fontos kérdés:

A társadalmi tényezőknek mekkora szerepe van a halandóság és az egészségi állapot alakulásában?

A **társadalmi tényezők** különböző típusúak lehetnek:

1. A környezetben előforduló *egészségkárosító anyagok* (környezetszennyezés, természeti adottság)
2. Az *életmód egészségkárosító elemei* (dohányzás, szeszesital, kábítószer, egészségtelen táplálkozás, mozgásszegény életmód)
3. *Társadalmi helyzetből adódó hátrányok:* nem képesek életmódjukon, életkörülményükön javítani (éhezés, szegényes táplálkozás, egészségtelen lakás)

EGÉSZSÉGSZOCIOLÓGIA: az egészségi állapotot befolyásoló társadalmi tényezők feltárása

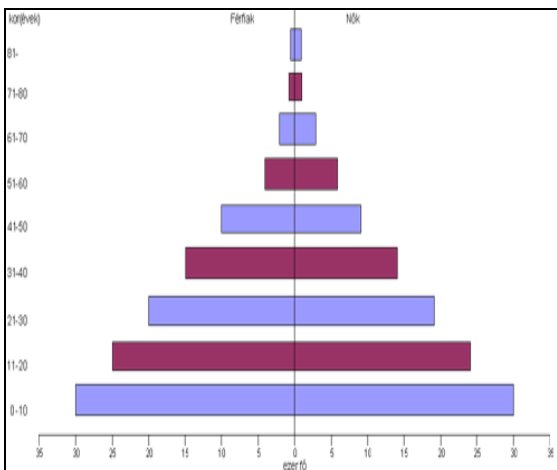
- az egészségfejlesztés és betegségmegelőzés társadalmi háttere,
- a társadalmi egyenlőtlenségek megnyilvánulásai az egészségi állapotban,
- demográfiai változók (pl. nem, kor, lakóhely) szerinti különbségek,
- szociális stressz, szorongás, adaptáció,
- a társas támogatás és a társas integráció szerepe az egészségfejlesztésben,
- a vallás és egészség kapcsolata,
- az életmód és a kockázatesztelés társadalmi meghatározottsága.

MAGYARORSZÁGI HELYZET:

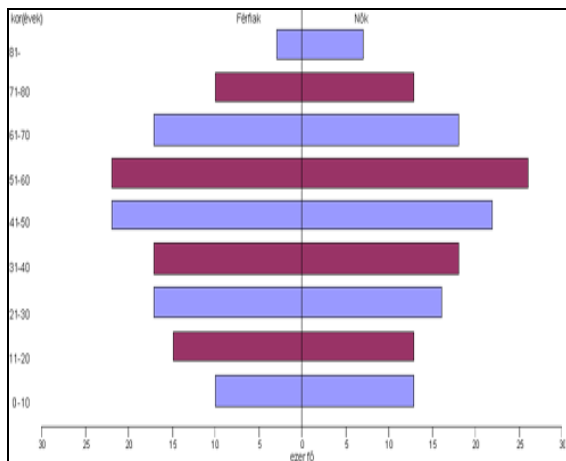
- 1982 óta folyamatosan csökken a népesség, csökken a születési ráta.
- A halálozási ráta csökkent, de még magas.
  - Okspecifikus halálozási ráták változása (környezetszennyezés – víz, talaj, levegő)
- A terhesség-megszakítások arányszáma alig csökken.
- A házasságkötések száma csökken. A válások száma nő.
- Népesség elöregedése (→ és ennek társadalmi és gazdasági hatása).
- Csecsemőhalandóság javult, de magasnak számít a fejlett országok között (sok koraszülés).
- A születéskor várható élettartam az európai átlagnál kissé alacsonyabb. (A férfiaknál 72, a nőknél 79 év).
- Jellemző: magas vérnyomás, alkoholizmus, dohányzás, öngyilkosság. (Okok: életmód, túlhajszoltság, rossz mentálhigiéné.)
- Kedvezőtlen egészségügyi helyzet (finanszírozási gondok).

KORFA: a népesség kor és nem szerinti összetételét ábrázoló diagram.

- Ötéves (ritkábban tízéves) korcsoportokból (kohorsz) épül fel (függőleges tengely)

Növekvő népesség korfája: lépcsős trapéz forma

Csökkenő népesség korfája: kettős trapéz forma

A SZOCIOLÓGIA MÓDSZERTANA

Durkheim *Az öngyilkosság* c. művével teremtette meg a szociológia, mint szisztematikus adatgyűjtésre és elemzésre épülő tudomány képét. Az igényes szociológiai vizsgálat során a kutatók arra törekcsenek, hogy szakítva a spekulatív magyarázatokkal, empirikusan alátámasztott következtetéseket vonjon le.

Két fő módszertani ág: 1. *kvantitatív* és 2. *kvalitatív*

1. kvantitatív (mennyiségi adatok, statisztikai elemzés)

- *Előnye:* nagymennyiségű adat kezelésére alkalmas;
- *Hátránya:* a kis különbségekre nem figyel; a minőségi (és nem mennyiségi jellegű) különbségeket nem mutatja ki.

Kulcsfogalmak:

- Független (ok) és függő változók (okozat). Közöttük korreláció-keresések.
- Mintavétel – populáció, minta, reprezentativitás
- Mérési szintek: nominális, ordinális, intervallum, arányskála
- Jellemző módszertípus: survey (kérdőíves felmérés)
  - nyitott és zárt kérdéstípusok
  - skálatechnikák: attitűdmérésre (pl. Bogardus-skála, Lickert-skála).

2. kvalitatív (nem matematikai alapú) módszerek

Módszertípusai: megfigyelés, résztvevő megfigyelés, interjú, fókuszcsoport, életrajzi módszer, szövegelemzés, diskurzusanalízis stb.

- *Előnye:* kis különbségekre figyel, minőségi elemzés
- *Hátránya:* időigényes, nagymennyiségű adat kezelésére nem alkalmas;

A módszerek elhelyezhetőek egy egyenesen, *beavatkozó – be nem avatkozó* jellegük alapján (a szövegelemzéstől a résztvevő megfigyelésen át a kísérletig).

Háromszögelés (többféle kutatási módszer, kutatási stratégia alkalmazása, módszerek integrációja, egymás kiegészítésére, az eredmények alátámasztására, árnyalására)

A kutatás jellege szerint lehet: *magyarázó, leíró, felderítő*.

A szociológiai kutatás logikája lehet:

- **Induktív:** a kutatás első lépése a megfigyelés, majd ennek alapján következik az elméletalkotás (pl. megfigyelés, résztvevő megfigyelés);
- **Deduktív:** első lépésben elméletet állít fel a kutató, és a kutatás során ennek relevanciáját vizsgálja (pl. kérdőíves felmérés).

Deduktív logika esetén az elmélet, a tesztelendő hipotézis felállítását meg kell alapozni (szakirodalmi áttekintés, korábbi empirikus adatgyűjtés eredményeinek ismertetése, fogalmi tisztázás, a kutatási probléma bemutatása és általános elhelyezése), majd a tesztelés lépéseit és módszereit ki kell dolgozni (operacionalizálás, adatgyűjtési módszerek). A felvett adatokat elemzését (elemzési módszerek, saját vagy adaptált eszközök bemutatása, alkalmazása) követően az összesített eredmények, konklúziók közzététele zárja a kutatást.

A deduktív megközelítésen alapuló szociológiai vizsgálat lépései:

1. A kutatási probléma megfogalmazása (a kutatás tárgya, célja, kérdései).

A releváns *szakirodalom* áttekintése. A probléma általános elhelyezése a szakirodalomban.

2. Konceptualizálás, fogalmi tisztázás

3. Hipotézisek felállítása.

A hipotézis előfeltevést jelent arra vonatkozóan, hogy a vizsgált jelenségek között milyen kapcsolat van.

3. Operacionalizálás (a hipotézisek, kutatási kérdések mérhetővé tétele).

4. Adatgyűjtési módszer(ek) kiválasztása

- Megfigyelés, résztvevő megfigyelés;
- kérdőíves felmérés (survey);
- interjú (strukturált / strukturálatlan);
- másodelemzés;
- dokumentumelemzés;
- kísérlet;
- továbbá: fókuszcsoport; diskurzuselemzés stb.

5. Adatok elemzése (elemzési módszerek megadása: statisztikai / nem stat.)

6. Eredmények közzététele (etikai kérdések, felelősség)

Mintavétel

A sokaságra való következtetés eszköze, a sokaság egy megfelelően kiválasztott részének vizsgálata. Típusai:

- Valószínűségi / véletlen: egyszerű véletlen és rétegzett
- Nem véletlen: kvóta szerinti; koncentrált és önkényes.

Reprezentativitás: a minta azon tulajdonsága, hogy (minden v. bizonyos szempontból) tükrözi az eredeti sokaság jellemzőit, összetételét

Ajánlott irodalmak:

Earl Babbie (2004): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi kiadó, Budapest

Cseh-Szombathy László - Ferge Zsuzsa (szerk.) (1971): *A szociológiai felvétel módszerei*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest

Héra Gábor – Ligeti György (2005): *Módszertan*. Osiris kiadó, Budapest

A SZOCIOLÓGIA RÖVID TÖRTÉNETE

Alapító atyák, neves képviselők és fontosabb irányzatok

Már az ókorban is foglalkoztak a társadalmi élet kérdéseivel (Platón, Arisztotelész), később az utópiák szerzői (Thomas Morus) és a felvilágosodás korabeli politikai filozófusok fogalmazták meg a társadalomra vonatkozó gondolatokat. A szociológia önálló tudományként azonban csak a XIX. századra, az iparosodás korára különült el.

AZ ELŐFUTÁROK

Claude Henri Saint-Simon: Durkheim szerint az első szociológus. Törvényszerűségeket keresett a társadalmak fejlődésében. A társadalmat két erő: a megszokás és az újításra való hajlam mozgatja. Stabil és kritikus időszakok váltakozása a történelemben. Három nagy társadalmi típus: teológiai, katonai, ipari. Utóbbiban uralkodó osztály az értelmiség, a menedzserek. Az ipari társadalom elméletének első megfogalmazója.

August Comte: A „szociológia” szó kitalálója, a tudomány kialakulásának igénye először nála fogalmazódik meg. Cél a társadalom természettudományokhoz hasonló, determinisztikus alapon történő feltérképezése, változások előrejelzése. Három korszak: teológiai, metafizikai, pozitív. Utóbbiban ipari társadalom, menedzszeruralom, ahol mindenki a megérdemelt pozícióba kerül – a meritokrácia előfutára.

Alexis de Tocqueville: Valóságos társadalmi helyzetek (pl. francia forradalom) elemzése, demokrácia kutatása. Ha a demokrácia a liberalizmus felé halad, akkor liberális is marad. Szabadság megőrzése az egyenlőséget kívánó társadalomban: szabadság a hatalom törvények szerinti gyakorlása, önkényeskedés hiánya (civiltársadalom). A forradalmak nem a legínségesebb időkben törnek ki, hanem amikor a mélyponton levő gazdasági-politikai helyzet elindul felfelé, de nem javul olyan gyorsan, mint ahogy ezt a társadalom elvárna.

AZ „ALAPÍTÓ ATYÁK”

Karl Marx, Friedrich Engels: Szociológia, közgazdaságtan, filozófia.

- A kapitalista rendszer elemzése: Tőkések kizsákmányolják a munkásokat (angliai tapasztalatok). A kapitalizmust idővel szükségszerűen váltja fel a szocialista rendszer, ahol a jövedelmeket a végzett munka arányában osztják el. Termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele, tervezés, proletárdiktatúra.
- Formációelmélet: rabszolgatartó, feudális, kapitalista, szocialista társadalmak, a fejlődés csúcsa a kommunista társadalom. Az ázsiai termelési mód (állami földek) miatt nem általános érvényű elmélet.
- A kapitalista társadalom után szükségszerűen következik a szocialista – a marxi jóslattal ellentétben nem a legfejlettebb, hanem a legelmaradottabb társadalmakban valósult meg.
- Gazdasági válságok ismétlődő megjelenése: 1929-es világválság megingatta a kapitalizmust, azóta azonban nem történt hasonló.
- Munkásosztály elnyomrodása: abszolút (egyre alacsonyabb életszínvonal) és relatív (tőkés osztályhoz képest). Értéktöbblet-elmélet: minden áru értéke arányos az előállítására fordított

munkával. Marx szerint a munkának két értéke van: használati értéke (előállítható áruk értéke) és értéke (az az árumennyiség, amit reprodukcióra, létfenntartásra kell fordítani). A nagyobb használati érték és az érték közti különbséget „zsákmányolja ki” a tőkés.

- Osztály: termelőeszközökhöz való viszony tekintetében azonos egyének csoportja. Két típusú: magának való (azonos helyzet nem tudatosul, nem folytatnak osztályharcot) és magáért való (tudatos közösség, osztályharc az érdekvérvényesítésért). A tőkés társadalomban két osztály: kizsákmányolók és kizsákmányoltak.
- Konfliktus az emberi társadalmak lényegéhez tartozik. Marx szerint ez a szocialista államban eltűnik. A mai konfliktuselmélet szerint a konfliktusok pozitív szerepet játszanak a társadalmak fejlődésében. Marxnál a történelmet a forradalmak viszik előre. Ezzel szemben áll a funkcionalista harmóniaelmélet, eszerint a társadalmak lényege az együttműködésben rejlik.
- Elidegenedés: Elsősorban munkaviszonyokban, a bérmunkás nem érzi sajátjának a termékét, kiszolgáltatottnak érzi magát a tőkésnek.
- Gazdasági alap a történelem mozgatóereje, minden más csak felépítmény, ami visszahat az alapra. Az alap két része a termelőerők és a termelési viszonyok.

Émile Durkheim

- Marxéval ellentétes szocialista nézetek. Célja a liberalizmus hosszú távú fenntartása, a szocialista forradalom elkerülése. A társadalmi integrációt előfeltételei kereste.
- Szolidaritás két fajtája: mechanikus (hasonló gondolatok, hasonló munka) és szerves (munkamegosztáson alapuló, együttműködést célzó).
- Anómia fogalom kidolgozása, a társadalom normáinak meggyengülését értette alatta. Deviáns viselkedéssel is foglalkozott. Öngyilkosság 3 típusa: egoista, altruista, anómiás.
- Vallási kutatások: nagy jelentőség. A primitív társadalom a totemállatban magát a társadalmat imádja. Ennek analógiája a modern vallásban – túlzottan leegyszerűsített vallásfogalom, a mai szociológia nem használja.
- Szociológia tudományának elfogadtatása a francia tudományos életben. Társadalmi tényeket csak más társadalmi tényekkel lehet magyarázni. Statisztikai módszerek használata

Max Weber

- Marx véleményét kiegészítette, egyes pontokon vitatta. A konfliktusoknak nagy jelentőséget tulajdonított, de a forradalmaknál jobban érdekelték a társadalmi változások.
- Négydimenziós társadalomszerkezet: gazdaság, hatalom, életmód, megbecsültség.
- Politika: hatalom és uralom megkülönböztetése. Legitimitás három fajtája: tradicionális, karizmatikus, racionális. Modern fejlődés a racionalitás jegyében.
- Háromfajta társadalmi cselekvés: érzelmileg motivált, értékrationális, célrationális.
- Bürokrácia: a szervezetek az ügyeket meghatározott szabályok szerint intézik. Pontos munkamegosztás, kiszámítható működés. A szocializmusban túlbúrjándzik.
- Vallásszociológia: protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. A kapitalista fejlődést meghatározzák a gazdasági nézetek.
- Kevésbé természettudományos felfogás, „megértő” szociológia. Szubjektív tényezők figyelembevételével, „miérték”. Ideáltípus: valamely jelenség lényeges jellemzőinek összefoglalása. A társadalomban nem determinisztikus, hanem valószínűségi jellegű összefüggések érvényesülnek.

A KLASSZIKUSOK KORTÁRSAI

Herbert Spencer: Állami beavatkozás nélküli tőkés iparosítás híve. Szociáldarwinizmus: természetes szelekció a társadalomban, szociálpolitika értelmetlensége, individualizmus.

Vilfredo Pareto: Eredetileg közgazdász, szociológiában Marxszal vitatkozik. A történelem hatalmi elitek körforgásának története. Nincs fejlődés, a társadalmi igazságtalanság állandó. Emberi cselekedetek vizsgálata: a racionális cselekedetekkel a közgazdaságtan, az irracionális ösztönökkel, valamint az ezeket igazoló ideológiákkal a szociológia foglalkozik.

Georg Simmel: Társas kapcsolatok feltárása, a szociológiát összefoglaló tudománnyá („a társadalomtudományok geometriája”) fejlesztené. A pénz filozófiája című művében a pénz elterjedése és az elidegenedés közti kapcsolatot taglalja.

Ferdinand Tönnies: Közösség és társadalom, személyes kapcsolatok háttérbe szorulása.

Thornstein Veblen: Fenegyerek, „újjgazdag-jelenség” kritikája, „dologtalan osztály”. Az intézményes közgazdaságtan első képviselője, szerinte a haszonmaximalizálás mellett a közösségi szokások, társadalmi intézmények is jelentős szerepet játszanak.

Charles H. Cooley: Elsődleges csoportok (család, játszótárs, szomszédság) meghatározó szerepe a személyiség fejlődésében.

Gorge Herbert Mead: Szociológia központjába az emberek közötti kapcsolatokat állítaná (szimbolikus interakcionizmus). Reaktív és felépített én megkülönböztetése.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI SZOCIOLÓGUSOK

Polányi Károly: Gazdaság a társadalomba beágyazottan működik. Alternatív gazdasági mechanizmusok a piac mellett: reciprocitás (kölcönösség), redisztribúció (újraelosztás).

Mannheim Károly: Tudásszociológia megalapítója, alapkérdés: hogyan lehet a társadalom tagjaként tárgyilagosságot elérni arról?

Florian Znaniecki és William I. Thomas: A lengyel paraszt Európában és Amerikában. Az embernek 4 kívánsága van: elismertség, új tapasztalatok, körülmények alakítása, biztonság. Ezeket közvetítő struktúrákon keresztül igyekeznek érvényesíteni.

Robert E. Park és Ernest W. Burgess: Chicagói városökológiai iskola alapítói. Többváltozós statisztikai vizsgálatok.

Lynd házaspár: Egy amerikai kisváros kulturális antropológiai vizsgálatán keresztül mutatták be a társadalom gyors változását.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ÉVTIZEDEK

- Professzionalizálódás: egyértelmű paradigma, egzakt tudománnyá válás.
- Szakszociológiák kialakulása a társadalmi igényeknek megfelelően.
- Középszintű elméletek (Merton): általános elméletek és munkahipotézisek között.
- Karl Popper: Empirikus kutatás elméletének kidolgozása, falszifikacionalizmus módszertana. Lépésenkénti társadalomjavítás.

Strukturalista funkcionalizmus

- Funkcionalizmus: harmóniaelmélet, Durkheimig nyúlik vissza.
- Bronislaw Malinowski: Társadalmi hiedelmeknek mindig van funkciója.
- Talcott Parsons: Analitikus rendszerek interdependens alrendszerekből épülnek fel, funkcióik szerint (4): politika, gazdaság, kultúra, személyiség.
- Elméletét Robert Merton egészítette ki az intézmények diszfunkcióival (hátrányos hatások) és a nyílt-rejtett funkciók megkülönböztetésével.
- Strukturalizmus: a nyelvtudományból indult ki, jelentős képviselője Claude Lévi-Strauss.
  - Rokonsági struktúrák, gazdasági cserekapcsolatok, emberek közötti érintkezés, kommunikáció, mítoszok struktúrája.

Marxizmus

- A kelet-európai marxizmus tudományosan nem vehető komolyan.
- Frankfurti iskola: Marxizmus és pszichoanalízis ötvözete. Antiszemitizmus eredetének kutatása (tekintélyelvű személyiség, előítéletek, konzervativizmus). Jelentős képviselői Erich Fromm és Jürgen Habermas.

Neoweberiánus irányzat: weberi örökség követése, harmónia- és konfliktuselméletek szintézise

Gerhard Lenski: Hatalom és privilégium könyv; konfliktus a társadalom alapvető jellemzője, társadalmi különbségek a hatalomban gyökeredznek, ennek különbségei eredményezik a privilégiumok különbségeit, amikben a társadalmi különbségek nyilvánulnak meg.

Raymond Aaron: Kapitalizmus és szocializmus az ipari társadalmak egy-egy változata.

Pierre Bourdieu: Háromféle tőke: anyagi, kulturális és társadalmi. A társadalmi pozíció reprodukciójában egyre nagyobb szerepe van az utóbbi kettőnek.

Anthony Giddens: Strukturálódásnak nevezi azt a folyamatot, amelynek során a fejlett társadalmak gazdasági osztályai társadalmi osztályokká válnak, lezárul a mobilitás.

Ralf Dahrendorf: Konfliktus gyökere nem a magántulajdon, hanem a hatalom és a hatalomnélküliség szembenállása. Az osztály a hatalomról, a hatalom a politikáról szól. A gazdasági jólét és a szolidaritás (szociálpolitika) folyamatos ellentmondásba kerül.

Szimbolikus interakcionizmus: Mead klasszikus elméletére támaszkodik

- Mikroszociológia, emberek közti kapcsolatokat, pszichológiai jelenségeket vizsgál.
- Jelentős képviselők Erving Goffman (deviáns viselkedés) és Harold Garfunkel.

Fenomenológiai szociológia: Jelenségek lényegének, értelmének megismerése.

- Edmund Husserl, Peter Berger, Thomas Luckmann

ÚJ ELMÉLETI ORIENTÁCIÓK AZ 1980-AS ÉS 1990-ES ÉVEKBEN

Egyén és társadalom viszonyának megváltozása.

- Korábban úgy gondolták, hogy a társadalom az egyénektől függetlenül létezik, az egyén nem tudja befolyásolni a determinisztikus törvényeket követő társadalmi struktúrát. Giddens azonban egyre nagyobb hangsúlyt helyezett az egyéni „action”-ökre, szerinte a struktúrák azért léteznek, mert az egyének ezeknek megfelelően cselekednek.
- A 90-es évek elején elterjedt a racionális választás elmélete (Anthony Downs), amely szerint minden ember a hasznát akarja maximalizálni.
- James Coleman mérsékeltebb, szerinte egyre nagyobb szerepet kapnak a társadalmi szervezetek, az ezekben felmerülő problémák kezeléséhez újfajta közösségek és szabályok szükségesek. Szükség van általánosan elfogadott morális értékekre.

Normák és értékek – lehetséges-e egyetértés?

- Funkcionalisták és a frankfurti iskola képviselői szerint a konszenzus, az értékekben és érdekekben való megegyezés a társadalom alapja.
- John Rawls szerint a két legfőbb érték a szabadság (amíg mások szabadságát nem sérti) és az egyenlőség (elsősorban esélyek egyenlősége). E kettő maga után vonja a társadalmi igazságosságot. Később megtagadja ezt az álláspontot, kifejti, hogy az értékekben nem lehet megegyezni, csak a demokratikus eljárási szabályokban (Politikai liberalizmus című könyv).

Mikro-makro dilemma

- Immanuel Wallerstein kifejti, hogy a kis, perifériára szorult országok (pl. Magyarország) fejlődését a világrendszer nagy erői határozzák meg.
- Bourdieu az egyéni viselkedés és a makrostruktúrák közti kapcsolatot vizsgálta. A cselekvő emberek által létrehozott struktúrákban való elhelyezkedés befolyásolja az egész egyéniséget.
- Habermas foglalkozott makro- (kapitalizmus), és mikrokérdésekkel (kommunikáció).

Igazságosság, konfliktus vagy harmónia?

- A Davis–Moore-féle funkcionalista rétegződésvizsgálat kimutatta, hogy mindenki annyi presztízt kap a társadalomban, amennyit az általa végzett munka a társadalomnak ér.

Társadalmi változások iránya

- Francis Fukuyama: A Szovjetunió felbomlásával véget ért az emberiség fejlődése, győzött a liberális piacgazdaság. A jövő kényelmes, de kissé unalmas lesz.
- Posztmodern irányzat: nem állapíthatók meg fejlődési tendenciák, el kell felejteni ezeket.
- Modernizációs elmélet: az ipartársadalom-elméletek gazdasági determinizmusának kritikája. A modern társadalom az ipari termelés túlsúlya mellett piacgazdaságot, demokráciát, modern kultúrát és mentalitást jelent. Ennek iskolapéldája az USA.

SZOCIOLÓGIA

HALLGATÓI SEGÉDLET

Kitekintés néhány érdekes, fontos területre

Társadalmi cselekvések

Iskola és oktatás

Bourdieu tőkelemélete

Bourdieu leleplező szociológiája

Politika, választás

KÉSZÍTETTE: SZÁSZ ANTÓNIA

főisk. adjunktus

CSELEKVÉSTIPOLÓGIÁK

Max Weber: **szociológiai** az a tudomány, amely a társadalmi cselekvés értelmező megértésére, és ezen keresztül a cselekvés menetének és hatásainak oksági magyarázatára törekszik. (Megértő szociológia)

- **Cselekvés:** viselkedés, amelyhez szubjektív értelmet kapcsolunk.
- **Társadalmi cselekvés:** ha számot vetünk mások viselkedésével
     —> ez képezi a szociológiai tárgyát (az emberi cselekvés motivációinak vizsgálata)..
- **Az ideáltípus** olyan absztrakció, amely a jelenség legáltalánosabb jegyeit sűríti.

Max WEBER cselekvéstipológiája

Cselekvéstípusok a racionalitás
csökkenő mértéke szerint

A szubjektív értelem a következő
elemekre terjed ki.

	Eszköz	Cél	Érték	Következmény
Célracionális	+	+	+	+
Értékracionális	+	+	+	-
Affektív (érzelmi)	+	+	-	-
Tradicionalis	+	-	-	-

- **Célracionális cs.:** ha az egyén racionális célt választ és kalkulálja a következményeit (pl. munkafolyamat).
- **Értékracionális cs.:** vm. magatartás önértékbe vetett hit határozza meg (etikai, esztétikai, vallási cél).
- **Affektív cselekvés:** érzelmi állapotok határozzák meg.
- **Tradicionalis cselekvés:** mechanikus cselekvés, amelyet a szokások irányítanak (pl. köszönés).

Az emberi cselekvést determináció jellemzi, az ember célkitűző, célmegvalósító lény. Érzelmek, értékek, célok közrejátszása miatt törvényszerűségek vannak, valószínűsíthetők bizonyos cselekmények bekövetkezése bizonyos feltételek megléte esetén.

Talcott PARSONS alrendszerei:

Az alrendszerek más-más logika szerint működnek. (F = funkció)

Gazdaság F: eszközök rendelése a célokhoz (célracionális)	Politika F: társadalom céljainak meghatározása (célracionális)
Kultúra F: társadalom tagjainak, tevékenységüknek integrálása (értékracionális) Kultúrateremtés = jelentéstulajdonítás; Értékkonszenzus	Feszültségszabályozás F: érték-norma átadás, szocializáció (nem célracionális) családi szolidaritás

Jürgen HABERMAS cselekvés-tipológiája:

A cselekvés szituációja szerint

A cselekvés orientációja szerint

	Sikerorientált	Megértés orientált
Nem társadalmi	Instrumentális társadalom-természet (munka)	
Társadalmi	Stratégiai (haszonra törekvés) (pl. sakkozás)	Kommunikatív (interperszonális, megértés orientált, közös) meggyőződés kialakítás

Oktatásszociológia

Az oktatás társadalmi összefüggésrendszerével foglalkozik.

Alapkérdései: Melyek az oktatás társadalmi funkciói? Melyek az iskolarendszer összefüggései a társadalmi rétegződéssel? Milyen hatást gyakorol rá?

Iskola: az oktatás intézményesült, társadalmilag szervezett formája, amelyben a tanárok ismereteket, magatartásmintákat és értékeket adnak át a diákoknak.

- Funkciói: oktatás (ismeretek), nevelés (értékek, normák), szelektálás, integrálás, önállósítás.

Az iskola szerepének megítélése:

- *Funkcionalista (harmónia) felfogás:* Az iskolának pozitív társadalmi szerepe van. Oktat, nevel, szocializál. Iskolai teljesítmény szerint szelektál magasabb iskolai fokozat, ill. nagyobb tudást igénylő foglalkozások felé, ezáltal olyan jól működő társadalom kialakulását segíti elő, ahol mindenki a helyén van.
- *Konfliktuselméleti felfogás (kritikai):* nem csökkenti, hanem újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket, a fennálló társadalmi rendet (rejtett módon zajlik); valójában nem az iskolai érdekek, hanem a szociokulturális háttér szerint szelektál.

Az iskola, az oktatási rendszer bírálata:

- Nem csökkenti, hanem megerősíti, újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket.
  - Pierre **Bourdieu:** A felsőbb osztályok tagjai reprodukciós, tőkekonverziós stratégiájukban egyre intenzívebben használják az oktatási rendszert, amely e funkcióját képes jól leplezni. Az iskolai teljesítmény a családi szocializáción, a családi tőkén, és nem az egyéni képességeken múlik. Az iskola a felsőbb osztályok művelt előadasmódját, nyelvhasználatát értékeli jobban. A társadalmi egyenlőtlenségeket iskolai egyenlőtlenségekké fordítja, amelyek később társadalmi egyenlőtlenségekké alakulnak (szelektációs mechanizmusok a továbbtanuláskor, a munkaerőpiacon).
- **Basil Bernstein:** korlátozott és kidolgozott kód. – A felsőbb osztályok gyermekei kidolgozott kódot használnak, az iskola is; ezt a korlátozott kódot használók nem értik.
- **Miller, Roby:** papírkórság (credentializmus).
- **Ivan Illich:** az iskola engedelmességre nevel, aláássa az egyéni kreativitást;
  - „rejtett tanterv” (íratlan viselkedési szabályok)

James Coleman (amerikai szociológus)

- A családi háttér és a környezet erős hatása az iskolai teljesítményre.
  - A család társadalmi tőkéje (családméret, szülői odafigyelés, elvárások), kulturális tőkéje (nyelvhasználat, könyvek), társadalmi környezete (sűrű kapcsolatok).
- (Coleman-jelentés, 1960-as évek). A jobb iskolákba fehérek gyermekei járnak. Esélyegyenlőség növelése: fekete és fehér diákok integrált oktatásával (optimista álláspont).

Hazai helyzet:

- A második világháború utáni évektől emelkedett az iskolai végzettség.
- Az elmúlt évtizedekben sokan tudták javítani helyzetüket tanulás révén.
- Analfabetizmus, főleg a mélyszegénységben élőknel.
- Felsőoktatás: többen jutnak be, de színvonalasítás, intézményi szelekció (jó hírű iskola).

Pierre Bourdieu tőke- és mezőelmélete; leleplező szociológiája

Mező: *Bizonyos pozíciók közötti viszonyok összessége.* Egyfajta játéktérként is értelmezhető, ahol sajátos tőkék (erőforrások / aduk) és nyereségek vannak jelen. A mezőben harc folyik a tőkékért, a releváns tőkefajták sajátos összetételéért, a játékszabályok átdefiniálásáért.

Habitus: Beállítottság, hajlam, amely kondicionálás eredménye. (Családból, szociokulturális környezetből hozzuk.) Meghatározza a mezőben való stratégiákat.

„Strukturált diszpozíciók társadalmi rendszere, amelyek bizonyos gyakorlatokat képesek generálni.”

Tőke: Anyagi vagy elsajátított (inkorporált) formában felhalmozott munka.

- A tőkék mennyisége, struktúrája (eloszlása), időbeli alakulása meghatározza a tőkék 3 dimenziós terét.

Tőkefajták:

- **Gazdasági tőke:** közvetlenül anyagi tőkévé alakítható. Más tőkefajták alapja.
- **Társadalmi tőke:** erőforrásként hasznosítható kapcsolatrendszer.
Aktuális és potenciális erőforrások összessége, melyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak.
- **Kulturális tőke** – fajtái:
  - Inkorporált (belsővé tett): tudás, ismeretek
  - Tárgyasult (objektívált): kulturális javak, könyvek, képek
  - Intézményesített: iskolai végzettségek, címek (pl. nemesi címek)
- **Szimbolikus tőke:** a kulturális elismertség összege, társadalmi erőforrás az elismerésért, a státuszért és a presztízsért folyó hatalmi harcban. Nem külön tőkefajta (más tőkékhez kapcsolódik, nem alakul át).

Tőkeátalakítások: A különböző tőkefajták kölcsönösen konvertálhatóak (cserélhető, egymásra átalakíthatók).

Cél: kis transzformációs költséggel.

- A társadalmi reprodukció tőkék konvertálásával megy végbe. A gazdasági tőke minden más tőkefajta alapja (ezek hatásaikat annyiban tudják kifejtetni, ha elrejtik alapjukat).

Osztályok: az osztályok a tőkék 3 dimenziós tere alapján határozhatók meg: mennyi tőkével rendelkeznek, melyik fajtaból, melyiktől függ a reprodukciójuk. Valamint bizonyos objektív stratégiák által meghatározott strukturált gyakorlatok alapján, amelyeknek generáló elve a habitus.

Rekonverziós stratégiák: Az újratermelés azon stratégiái, amelyek révén a tőkével rendelkező osztályok (ösztonösen vagy tudatosan) úgy őrzik vagy javítják pozíciójukat az osztályviszonyok struktúrájában, hogy közben megőrzik vagy növelik tőkéjüket.

- Rendszert alkotnak. Szervező elvük: a jövővel kapcsolatos beállítottság, diszpozíció (habitus), amit a csoport objektív jövőképe alakít ki (valószínűségi okság).
- A birtokolt tőke mennyiségétől és szerkezetétől függenek, valamint az intézményesített vagy nem intézményesített reprodukciós eszközök rendszerének állapotától.

Valószínűségi okság elve: Oksági mechanizmus, amely alapján az egyén az osztályának megfelelő életpályamodellt követi nagy valószínűséggel. *(Egy alsóbb osztálybeli egy elit pályáivet általában valószínűtlennek tart, meg sem próbálja, így nem is futja be.)*

Bourdieu bírálja a francia oktatási rendszert: a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésének csatornája

- Iskolai cím szükséges a gazdasági hatalmi pozíciók megszerzéséhez, ezért a leggazdagabb rétegek reprodukciós stratégiarendszere átalakul: közvetlen gazdasági tőke-átadás helyett az oktatási rendszer intenzív használata. → „A hatalom iskolái”. Az iskola osztályjellegű. Nem biztosítja az esélyek egyenlőségét. A származási egyenlőtlenségeket iskolaiavá alakítja (a jómódot, stílust értékeli). Ezekből később gazdasági, társadalmi különbségek lesznek.

Minél inkább akadályozzák a gazdasági tőke hivatalos átruházását, annál inkább határozza meg a társadalmi struktúra újratermelését a tőkének kulturális tőkeként zajló rejtett körforgalma. Főszereplője az oktatási rendszer: e funkciója leplezésére különösen képes reprodukciós eszköz.

Politikai szociológia

Két fő témája: politikai legitimitás; választásszociológia.

Politikai legitimitás: Milyen jogon vannak hatalmon a hatalmon lévők? Nem csak a formális jog érdeklí, hanem a közvélemény nézetei is egy-egy politikai rendszerről.

Max Weber

- *hatalom*: a rend betartása erőszakkal is
- *uralom*: az alávetettek elfogadják a fennálló rendet; legitim
  - tradicionális, karizmatikus, racionális (legitimitáson alapuló) *legitimitás*

Jürgen Habermas (német szociológus-filozófus): *Legitimitásválság* van a XX. század második felében: a fennálló nagy politikai rendszerek („*kései kapitalizmus*” nyugaton és államszocializmus keleten) eszmei legitimitása meggyengült, ehelyett – az egyre nagyobb állami részvétellel működő – gazdaság teljesítménye legitimálja az államot.

Választásszociológia

Hogyan magyarázhatóak szociológiailag a párt- és ideológiai választások, a választási részvétel?

A társadalmi csoporthelyzetre, társadalmi rétegződésre vezetnek vissza.

- *Hipotézis*: A hasonló objektív társadalmi jellemzőkkel rendelkező emberek hajlamosak azonos pártra szavazni.

Néhány alapvető összefüggés:

- A klasszikus jobboldali, konzervatív pártok szavazóközönsége a felsőbb társadalmi csoportokból kerül ki, a szocialista, szociáldemokrata pártoké pedig az alsóbb társadalmi csoportokból (pl. a munkásosztályból).
- A pártválasztás összefügg az elégedettséggel. Ez részben a mobilitással magyarázható: a felfelé mobilak inkább a nyugodt fejlődés hívei, a lefelé mobilak hajlamosak a politikai radikalizmusok felé fordulni.

A XX. század közepétől kezdve a fenti összefüggések egyre kevésbé érvényesek a pártválasztás terén. Ám a réteghelyzetből lehet következtetni a választásokon való részvételre/távolmaradásra.

- A pártválasztás egyre kevésbé magyarázható közvetlenül a társadalmi réteghelyzettel. Okok: 1. individualizálódás a társadalmi struktúrában is; 2. a pártrendszer átalakulása – rétegpártok helyett gyűjtőpártok.
- A választástól távolmaradók között továbbra is felülreprezentáltak az aluliskolázottak, a falusiak, az idősek és a nők.

Magyarországi helyzet: 1990 óta vannak szabad választások, még kevés az empirikus anyag az általánosításhoz. A pártstruktúra sem stabil még eléggé.

Gábor Dénes Főiskola

Az információs társadalom

Vázlat

B024

DR. VÁMOSI ZOLTÁN
***Szociológia* oktatási anyaga alapján**

2009/2010 I.

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM (ITÁ)

Az új társadalom feltételei

Az információtechnológia (IT) hatásai

Globalizáció és informatika

- **a két fő folyamat kölcsönhatása**
  - **globális információs társadalom (GITÁ)**
  - **globális gazdasági, pénzügyi, média rendszer**
  - **globális érdekérvényesítés**
  - **globális problémák**

Régió	Az összes %-ban
Kanada és Egyesült Államok	64,0
Európa	24,3
Ausztrália, Japán és Új-Zéland	6,3
Ázsia távol-keleti fejlődő országai	3,4
Latin-Amerika és a Karibi térség	1,6
Afrika	0,4

***Internetes szolgáltató gépek az egyes régiókban
(1999. január)***

- **Sajátosságok**

- **társadalomra és egyénre gyakorolt hatások**
- **világrend (multipoláris)**
- **interdependencia**
- **fenntartható fejlődés**

GLOBALIZÁCIÓ

- **az Egyesült Államok világpolitikai terjeszkedése a II. vh. után (Ambrose, 1971)**
- **„globális problémák” (Római Klub)**

→ **világméretűvé válás, elérhetőség,
„összezsugorodás”**

- **„világérintkezés” (Marx)**
- **világmodellek**
- **világrendszer**

Globális problémák csoportosítása:

- **ökológiai jellegűek**
(környezetszennyezés, felmelegedés...)
- **ökológiai-társadalmi jellegűek**
(népesedés, élelmezés...)
- **gazdasági jellegűek**
(centrum–periféria...)

Kölcsönhatások

- **társadalmi-tudati jellegűek**
(ideológiai, vallási, politikai ellentétek,
fegyverkezés...)

Globalizáció legitim területei

- **ökológiai problémák**
- **nyersanyag- és energiahelyzet**
- **népesedés és migráció**
- **egészségügy**
- **integráció és regionalizmus**
- **centrum és periféria**
- **fegyver- és kábítószerkereskedelem**
- **nemzetközi számítógépes bűnözés**

VESZÉLYFORRÁSOK

(globális és regionális)

- **agresszív nacionalizmus**
- **népirtás (vallási, etnikai alapon)**
- **regionális (fegyveres) konfliktusok**
- **militáns iszlám fundamentalizmus**
- **jelentős demográfiai robbanás, vándorlás**
- **tömeges éhezés (Észak–Dél)**
- **gazdasági migráció**
- **járványok, egészségügyi problémák**
- **ökológiai problémák (nukleáris katasztrófák, felmelegedés)**
- **nemzetközi terrorizmus**
- **ipari és természeti katasztrófák**
- **katonai technológia proliferációja (technológia; fegyver; szak-ember)**

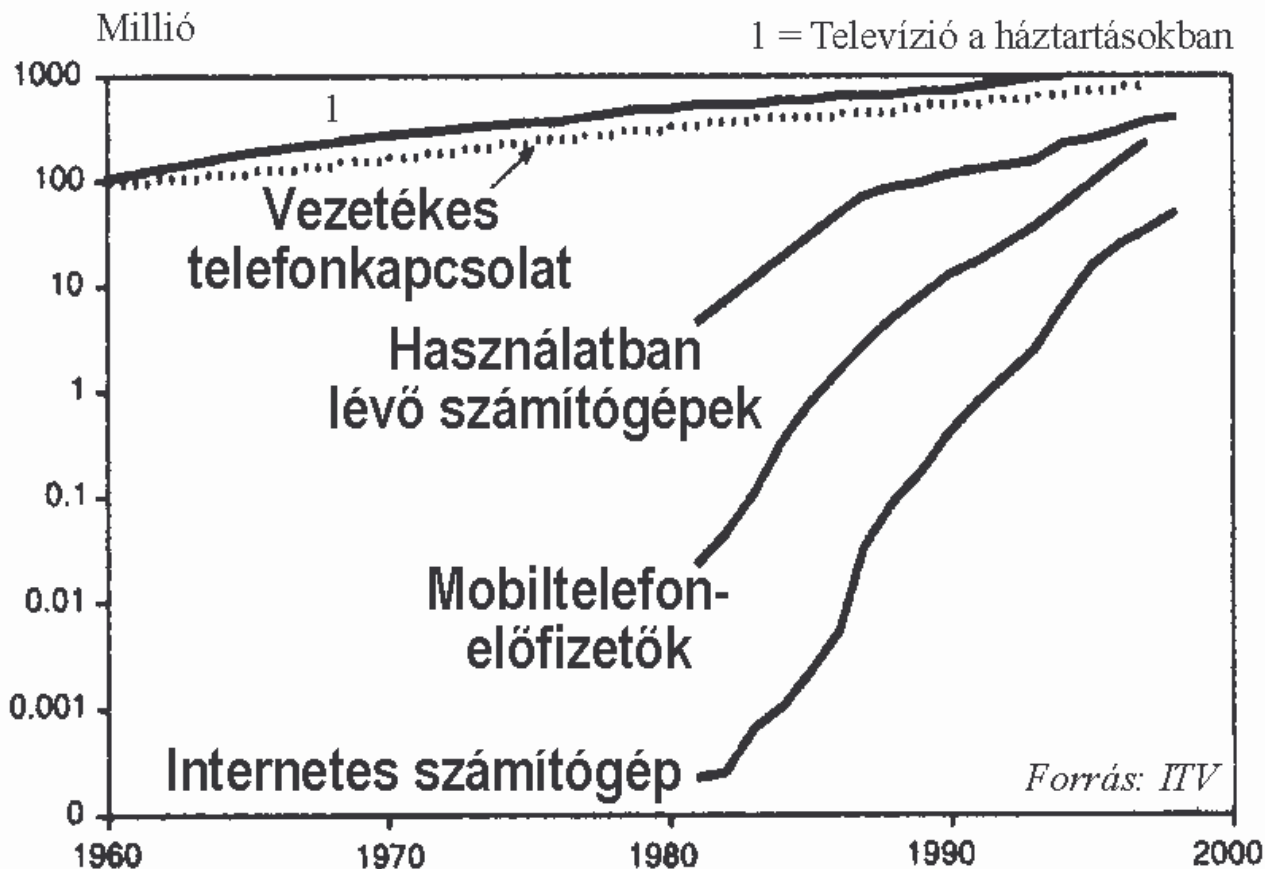
Globalizáció társadalmi hatásai

- objektív**
- nemzetektől független**
- komplex**
- feltartóztathatatlan**
- ellentmondásos**
  - egybeesik az amerikai hegemonia és az informatikai forradalommal**
  - háttérbe szorítja a tőke–munka problémát**

INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM (ITÁ)JELLEMZŐI

Technológiai és társadalmi-tudati (-pszichológiai)

feltételek

Az információs technikák terjedése

Társadalmi és politikai-hatalmi felelősség

Globális (világ-) tendenciák

- átmeneti időszak (30–50 év)
  - új technológiai bázis
  - új politikai és hatalmi-igazgatási struktúra
  - új értékrend és viselkedéskultúra
  - paradigmaváltás
- népesedés – globális migráció
- energiaellátás
- informatikai forradalom
- ökológiai problémák

Ellentmondásos következmények

- felismerés
- alkalmazkodás

IT-ALKALMAZÁS TÁRSADALMI

HATÁSAI Ellentmondásosság – kedvező és

kedvezőtlen hatások

Kedvező hatások:

- **szükséges erőforrás biztosítása**
- **emberi munka (fizikai és szellemi) jellegének változása**
- **önmegvalósítás**
- **gazdasági tevékenység jellegének változása**
- **távmunka, távoktatás**
- **új tudományrendszer**

Kedvezőtlen hatások **(nyugat-európai tapasztalatok)**

- **döntéshozatal helye felfelé tolódik**
- **munkaköri önállóság elvesztése → felelősség hiánya**
- **presztízsveszteség**
- **bizalomvesztés a vezetők iránt**
- **potenciális veszélyek az adatok ismeretében**

AZ ITÁ FŐBB JELLEMZŐI

Gyökeres változások a társadalom minden területén

- társadalmi-gazdasági hatások**
- autonómia-törekvések, elidegenedés**
- politika felelőssége**
- hatalom és politika változásai**
  - új társadalmi struktúra**
  - igazságos társadalmi feltételek**
  - a politika felelőssége**

Az új társadalom jellemzői

- **fogalmi bizonytalanság**

***AZ ITÁ OLYAN TÁRSADALOM, AMELYBEN
A GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS ÉLET
KRITIKUS MÉRTÉKBEN FÜGG AZ IKT-TÓL***

- **minőségi szakaszok**
  - **információs társadalom (ITÁ)**
  - **tudástársadalom (TTÁ)**
- **humán tényezők felértékelődése**

TÁRSADALMI ESÉLY ÉS EGYENLŐSÉG

„Kétsebességű” ITÁ

Pluralizmus az esélyek megteremtésében

- hozzáférés biztosítása**
- felzárkózás lehetősége országok, régiók számára**
- személyi jogok és biztonság garantálása**
- információcsere szabadsága**
- nemzeti identitás megőrzése**
- felelősség kérdése**

TUDÁSALAPÚ GAZDASÁG ÉS VERSENYKÉPESSÉG

Fogalma

Munkaerőpiac és foglalkoztatottság

→ **munkahely-racionalizálás**

→ **új munkahelyek**

Szakmaváltások

Távmunka

- **társadalmi (szociológiai) hatásai**
- **jellemzői**
  - **pozitív / negatív**
- **hazai tapasztalatok**

A távmunka jellemzői:

→ *pozitív:*

- megfelelő szaktudás optimalizálása
- környezeti hatások csökkentése
- rugalmas időbeosztás
- mobilitás
- a napi utazás idő és pénz megtakarítása
- csökkenő stressz (munkahelyi)

→ *negatív:*

- munkahelyi kötődés megszűnése
- kapcsolatok elszemélytelenedése
- elidegenedés
- magány, depresszió

KÖZVETLEN DEMOKRÁCIA

Az ITÁ új lehetőségei

Szociológiai kutatási témák

- értékek, értékrendek változása
- individualizáció a közösségi szemlélet helyett
- a társadalom átrétegződése, mobilitása
- különbségek elmélyülése → konfliktusok

A részvételi demokrácia szükségessége

- életmódváltozás
- önmegvalósítás
- ellentmondás a globalizálódás és lokális között
- technikai-technológiai lehetőségek

KÖZVETLEN DEMOKRÁCIA

Alapelvek

- többségi részvétel a döntéshozatalban
- szinergia-elv és kölcsönös segítség érvényesülése
- az információ felhasználásának szuverén döntési lehetősége
- az előnyökből és hátrányokból egyforma „részesedés”
- együttműködés a döntés megvalósításában

Közvetett és közvetlen demokrácia különbségei és esélyei.